

szombat

2002. január

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Dési János
Itamár József-Keszt
Kovács András
Seres László
Székely Gábor
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

A megjelenést támogatja:



Nemzeti Kulturális
Alapprogram,



NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Ronald S. Lauder Alapítvány

A héber és jiddis szavak
átírása a szerzők felfogását
tükrözi.

Terjeszti a HÍRKER Rt.,
NH Rt., a Kiadói Lapterjesztő
Kereskedelmi Kft
és a Sziget Rehabilitációs
Kisszövetkezet
Izraeli képviselő:
Pirsum Chen
43 King George St.
Jerusalem
Tel.: 972-2-6222121

A kéziratok szerkesztése
lezárlt: 2001. december 17-én.

Szerkesztőség
és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.

Telefon:
311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665
Szerkesztőségi órák
és hirdetésfelvétel:
csütörtökönként
16 és 17 óra között.

Lapunk e-mail címe:
szombat@elender.hu
Címünk az interneten:
http://www.c3.hu/~szombat

Előfizethető a kiadó-
hivatalban, illetve
postautalványon az OTP
11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomta: Szikra Lapnyomda

TARTALOM

HAZAI DOLGAINK

- 2 Olvasóink írják
- 3 Szolidaritás Izraellel
- 9 Volt itt egy ember... – 2001.
december 6-án ülésezett
a Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány (Mazsók)
kuratóriuma
- 12 „Idegen test vagyok a magyar
zsidóságban” – Beszélgetés
Sebes Gáborral, a Mazsók
leváltott irodavezetőjével
- 15 Lugosi Viktória: Harry Potter
és a sötétség
- 16 Viták nélkül – December 2-án
tartotta tisztújító közgyűlését
a Magyar Zsidó Kulturális
Egyesület
- 17 A Mazsike 2001. évi díjazottjai:
Kardos Ágnes és Szabó István
- 18 Esztartáska – Beszélgetés
Beney Zsuzsa költővel,
irodalomtörténésszel

Summary

We publish a statement of solidarity with Israel because of the recent terrorist attacks. The document was signed by fifty Hungarian intellectuals who condemn Palestinian terror and wished to express their sympathy with the victims.

“We mostly go straight home from school and do not risk going in to crowded areas such as the town centre and try to avoid the wider, busy roads. Even when we take the bus we do not travel in peak hours or on the routes where there have been explosions before. When I take one of those buses I keep wondering on board how many passengers make it worth for a bus to be blown up. My eternal optimism will always reassure me that just then there are not enough people there for that.” Everyday life in Jerusalem during the Al Aqsa Intifada. **Patricia Margit** reports.

The Hungarian Jewish Heritage Fund was set up three years ago with state support and was intended to sort out matters relating to the compensation of Holocaust survivors in Hungary. In November 2001 the Board of Trustees made **Gábor Sebes**, the leader of the staff at the Foundation, step down. “I am an alien body in the Hungarian Jewish community – claims Mr Sebes in an interview. – I do not belong anywhere, I did not join any organizations I did not look for any associates. This has proved to be insufficient in the present local culture.” **János Gadó** author of a commentary on the case seems to agree with this statement: “It was still an important political

VILÁG

- 21 Jefferson Chase:
Hátukon a láda – A második
német-zsidó írónemzedék
- 22 Küzdelem a zsidó javak
visszaszerzéséért az arab
országokban

IZRAEL

- 4 Margit Patrícia: Háborús
hétköznapiak

SZELLEM

- 25 Holokauszt Emléknapi
Magyarországon: Kende Péter,
Kertész Imre, Kovács András,
Kovács Mónika és Szántó T.
Gábor kerekasztal-beszélgetése

KULTÚRA

- 29 Könyvespolc
- 30 Búcsú két filmetől (Feldmájer
Sándor)

step to have introduced expertise free of politics into Jewish public life. This paradox caused the fall of Gábor Sebes.”

In our feminist section “Esther’s bag” we publish an interview with **Zsuzsa Beney**, a writer. “I never felt I was being treated differently just because of being a woman. For other reasons, yes I have felt discriminated. For being Jewish for example. Or in Western Europe for being Eastern European, and for things in my private life, but as a woman I only have been in situations where I was treated like a woman and this was a matter of course.”

Viktória Lugosi writes about the spiritual darkness that she felt was present in the Advent speech of **Lóránt Hegedűs**, the anti-semitic protestant parson.

The Holocaust Remembrance Day was introduced by the Ministry of Education and was celebrated this year for the first time. The Hannah Arendt Association organized a round-table discussion on the occasion, inviting well-known Hungarian writers and social scientists. A quotation from what **András Kovács** sociologist said: “The post-Holocaust situation has created an unsolvable paradox, bringing on unbelievable tensions. Unprecedented philosophical issues had to be phrased, it created a whole new theology. To the question as for what axioms can be considered valid after the Holocaust, a Jewish theologian said: only those which can be accepted even at the sight of burning children. This reflects the paradoxical situation in which we all are while discussing this matter.”

Olvasóink írják

Szégyenletes kárpótlás

Kérjük, legyenek szívesek foglalkozzanak a szégyenletes 30 000 forintos Életvesztési Kárpótlással, mert szeretnénk, ha öreg zsidó barátaink még életükben megkapnák a járandóságukat.

Köszönettel több ezer kanadai zsidó nevében

Lendvay Andrew
Toronto, Canada
alendvay@rogers.com

NE ADJUK A GYŰLÖLETNEK A XXI. SZÁZADOT!

A magyarországi zsidóság – mint minden esztendőben – **2002. január 17-én, csütörtökön 17 órakor** is megemlékezik a budapesti gettó felszabadulásáról. Az ünnepélyes megemlékezést a **Parlament előtt, a Kossuth téren** tartjuk. Megemlékező demonstrációkra várunk mindenkit, aki azonosul céljainkkal: a szabad, öntudatos, demokratikus, gyűlölettel és előítéllettel mentes, európai Magyarországgal, amelynek polgárai egyenlő jogokat élveznek, tartoznak bár többséghez vagy kisebbséghez.

MAGYARORSZÁGI ZSIDÓ HITKÖZSÉGEK
SZÖVETSÉGE

BUDAPESTI ZSIDÓ HITKÖZSÉG

MAGYAR ZSIDÓ KULTURÁLIS
EGYESÜLET

MAGYARORSZÁGI AUTONÓM
ORTHODOX HITKÖZSÉG

MAGYARORSZÁGI CIONISTA SZÖVETSÉG

B'NAI B'RITH ELSŐ BUDAPESTI
KÖZÖSSÉG

NÁCIZMUS ÜLDÖZÖTTJEINEK
BIZOTTSÁGA

FÜST MILÁN SZELLEMI PÁHOLY
MUNKASZOLGÁLATOSOK ORSZÁGOS
EGYESÜLETE

RAOUL WALLENBERG EGYESÜLET

Ők és Mi. Gondolatok a Chagall- kiállítás kapcsán

Sokszor gondolom úgy, hogy bizonyos dolgokat a költők és írók előbb foglalmaztak meg művészi módon, mint amikre a tudósok csak jóval később jöttek rá. Igencsak beigazolódnai tűnt számomra ez az érzésem, amikor a közelmúltban a méltán nagy sikerrel zajlott Marc Chagall festményeiből rendezett kiállítás vonzott, hogy látogassak el a Zsidó Múzeumba. Mint művészetbarát, engem is érdekelték Chagall festményei, s csak többszöri próbálkozásom eredményeként sikerült is megtekintnem a kiállítást. Először túl későn érkeztem ahhoz, hogy zárásig bejuthassak, másodszor pedig a múzeum zárva volt, így harmadszori látogatási kísérletem járt eredménnyel. Ami számomra az „ők és mi” dualizmus újragondolásának szolgált táptalajul, az a második és harmadik múzeumlátogatási próbálkozásom kapcsán történt – az egyik a múzeum falain kívül, a másik azokon belül.

Amikor másodszor szerettem volna a Chagall-kiállítást megtekinteni, feltűnt, hogy szinte egyetlen embert sem látok a múzeum körül. Talán nincs is nyitva? – tettem fel a kérdést magamban, ám a lelakatolt kapu látványa egyből választ adott korábbi értetlenkedésemre. Ekkor a kerítésen belül megpillantottam egy biztonsági őrt, s gondoltam, megkérdezem tőle, miért van zárva a múzeum, s mikor célszerű újra eljönnöm, ha a kiállítást is látni szeretném.

– Valami ünnep van nekik – hangzott a válasz.

Örülhettem is volna az egyébként barátságos fiatalember készségességének, ha az utolsó szót nem teszi oda a válaszához. „Nekik” – visszhangzott még sokáig a fülemben, s közben mérgelődtem. Mérgem kétszeres volt. Először is az bosszantott, hogy nem tudtam elmagyarázni ott és akkor a biztonsági őmek, mi volt a rossz ebben a *nekikben*; úgy gondoltam, talán nem is értené. Másodszor pedig saját morális felelősségemről gondolkodtam – bosszankodva – hazafelé az utcán, hogy vajon tényleg nem értette volna meg az őt a gondolatmenetemet, vagy csak én választottam a könnyebbik megoldást, és választát megköszönve nem szoltam egy szót sem. Utólag tényleg azt hiszem, hogy nem értette volna

meg, csak az a kérdés, hogy miért nem. Érdemes közelebbről megvizsgálnunk ezt a problémát.

A biztonsági őt minden bizonnyal nem volt antiszemita, feltételezem, hogy különben el sem vállalta volna a Zsinagóga és a Zsidó Múzeum őrzését. Válaszában még csak rosszindulat sem volt – ezért nem is tudok haragudni rá –, hanem az utolsó szó, a „*nekik*”, csak azt a többségi társadalomtól jövő logikát tükrözi, ami az „*ők és mi*” megkülönböztetésén alapul. Ez a fajta megkülönböztetés egy könnyen megérthető és jól körülírható világképet közvetít, melynek alapja a bináris sé-mákban való gondolkodásban rejlik. Ez a világkép látszatra a világ sok dolgára és jelenségére magyarázatul szolgál; legegyszerűbb formáiban a rossz és a jó, az *ők és mi* szembeállításáról van szó. Posztmodern terminussal élve a *mi* a jelöletlen tag, s az *ők*, a jelölt tag explicit vagy implicit módon magában hordozza a *más* kategóriáját. Jacques Derridától tudjuk, hogy az ehhez hasonló, kevésbé egyszerű, szépen és finoman, minden rosszindulat nélkül megfogalmazott megkülönböztetések is bináris oppozíciókon alapulnak. A probléma csak az, hogy a bináris oppozíciók egyik tagját, a jelöletlent, akarva-akaratlanul, még ha burkoltan is, favorizáljuk, előnyben részesítjük. Ezek a megkülönböztetések nem csak a zsidó – nem zsidó szembeállításra érvényesek, de a rasszt, etnikumot, nemet és szexuális orientációt tekintve is. Mindannyian tudjuk, hogy egy személy kapcsán azt nem szoktuk jelölni, hogy az illető nem zsidó, nem roma, férfi, vagy heteroszexuális, ám más esetekben *írónról*, zsidó emberről stb. beszélünk. Az még önmagában nem is lenne baj, ha valakinek csupán megemlítjük a zsidó származását. Gyakran érvelnek a mai magyar közélet irástudónak számítót, gyűlöletkeltőt, antiszemita reprezentánsai azzal, hogy az még nem antiszemitizmus, ha megemlíti valakiről, hogy zsidó. Látszatra jónak tűnik ez az érv, viszont a baj ott kezdődik, amikor kimondatlanul olyan kontextusba hozzák a jelölt tagot, amelyből egyértelműen következik a jelöletlen tag – jelen esetben a nem zsidó – „magasabbrendű” volta. Erről az „évről” a fent említettek is nagyon jól tudják, hogy nem más, mint csúsztatás, és tudatosan használják fel céljaik (Folytatás a 23. oldalon.)

Szolidaritás Izraellel

Fájdalommal és felháborodással értesülünk az Izraelt ért újabb terrortámadások híreiről. A zsidó állam létét, biztonságát fenyegető szervezett erőszak, a civil lakosok tucatjainak halálát eredményező hidegvérű terror azoknak a szélsőséges palesztin erőeknek az érdeke, amelyek meg akarják torpedózni a békefolyamatot, és saját, fundamentalista államukat nem Izrael mellett, hanem helyett kívánják megteremteni.

Mi, magyarországi zsidó értelmiségiek és barátaink, tudjuk, mit jelent a családtagok elvesztése, ártatlan fiatalok értelmetlen halála. E nehéz napokban, hetekben szolidárisak vagyunk a zsidó állammal. Együttérzésünket fejezzük ki Izrael népével, osztozunk az áldozatok családjainak gyászában. Támogatjuk a terror elleni küzdelmükben mindazokat, akik meg akarják teremteni Izrael békéjét és biztonságát, zsidók és arabok erőszakmentes egymás mellett élését.

Bajor Mária közgazdász
Bálint András vállalkozó
(Melbourne)
Bányai László újságíró
Bárd Viktória egyetemi hallgató
Berkovits György író
Bruck Gábor politológus
Bullain Nilda jogász
Csuha István kritikus
Demszky Gábor szociológus
Dérczy Péter kritikus
Dési János újságíró
Engländer Tibor pszichológus
Erős Ferenc szociálpszichológus
Földvári Katalin újságíró
Farkas Éva pszichológus
Feldmájer Péter ügyvéd
Fenyő Ágnes szerkesztőség-
vezető
Fritz Zsuzsa tanár
Frühauf Tamás jogász
Gábor György vallástörténész
Gadó János szociológus
Gere Ádám vállalkozó
Gerő András történész
Glaser Tamás fordító
Gordon István újságíró

Hack Márta teológus
Hack Péter jogász
Halász Tamás kritikus
Heller Ágnes filozófus
Hernádi Miklós író
Kelemen Katalin rabbi
Kirschner Péter újságíró
Komoróczy Géza történész
Konrad György író
Korányi László mérnök
Kovács András szociológus
Kovács György mérnök
Kőbányai János író, szerkesztő
Kőrösy Péter magánzó
Lugosi Viktória író, újságíró
Mészáros István László ügyvéd
Mezei András író
Molnár Dóra egyetemi hallgató
Németh Sándor lelkész
Noszka Gábor jogász
Novák Attila történész
Nyitrai Zoltán vállalkozó
Pajor Tamás előadóművész
Papp László Tamás újságíró
Pelle János újságíró, történész
Pessl Gábor személyzeti
tanácsadó

Peresztegi Ágnes jogász
Pető Andrea történész
Petőcz András író
Petőcz György újságíró
Port Ferenc tanár
Prieger Zsolt zenész
Röhrig Géza költő
Salát Anna drámapedagógus
Sándor Pál filmrendező
Schweitzer József főrabbi
Seres László újságíró
Somogyi Zoltán szociológus
Szalai Miklós történész
Szegő Péter kutató
Szántó T. Gábor író
Székely Magda költő
Szita Szabolcs történész
Tábor Ádám író
Talyigás Katalin szociológus
Tatár György filozófus
Trischler Gábor politológus
(Frankfurt)
Thury Levente keramikus
Ungváry Krisztián történész
Ungváry Rudolf író
Vajda Károly filozófiatörténész
Várhegyi Éva közgazdász

A fenti szolidaritási nyilatkozatot egyetlen országos napilap sem közölte.



Palesztin autók egy izraeli ellenőrzőpontnál – terroristavadászat

MARGIT PATRÍCIA

Háborús hétköznapiak

Sivatagi túlélő-túra

Fura életstílusra rendezkedtünk be itt Jeruzsálemben: a jesiva bóherek szoros közösségében élünk. Ez egy túlélő túra. Bár nehéz kibími a pesti nyüzsgés nélküli életet, szórakozni ritkán járunk: ha új helyre megyünk, úgy tudjuk legkönnyebben megtalálni, ha a villogó szirénával felszerelt rendőr- és katonautókat keressük. Ugyanis minél népszerűbb és nagyobb egy klub, annál több autónyi katona vigyázza a biztonságunkat. Persze a securitysok mindenütt jelen vannak: a kis üzletek, éttermek, vagy szupermarketek bejáratánál is ott állnak és tüzetesen átvizsgálják a csomagjainkat.

Az iskola és lakásaink közt ingázunk többnyire, és inkább nem kockáztatjuk meg az olyan helyeket, ahol sok ember van: a belvárost, a forgalmas, széles utakat elkerüljük. Buszra csak végső esetben szállunk, de semmiképpen sem

csúcsforgalomban és nem azokra a járatokra, ahol már ezelőtt robbantottak. Ha mégis felszállok, útközben azt latolgatom, hogy vajon hány utassal érdemes egy buszt az égbe küldeni. Örök optimizmusommal mindig meggyőzőm magam arról, hogy a mostani létszám biztos nem elég ahhoz, hogy megérje... A buszokon energikus zene bömböl a rádióból – talán azért, hogy oldják a stresszt, vagy azért, hogy ha zűr van, a hírekből rögtön tudjuk, hogy le kell-e ugranunk a járatról. Bár a héber nyelvű híreket még nem értem, könnyen kitalálom, hogy mikor van *balagan*, azaz balhé: a kapkodó lélegzetvételektől hirtelen ólomsúlyúvá nehezedik a levegő, aztán szinte egyszerre csengeni kezdenek a mobiltelefonok. Kétségbeesett hozzátartozók ezrei keresik egymást az ország minden tájáról. Ezért van szinte mindenkinek mobilja, állandó a készenlét.

Persze ha lehet, inkább bringával vagy gyalog járunk. Jót tesz a gyaloglás

az egész napos tanulás után, és a környéket is jobban megismerhetjük – mondogatjuk. Mindenki tudja, hogy nem ezek a valódi okok. Sátoros ünnepen minden kertben, erkélyen és még a járda közepén is sátrak álltak. Az éttermeknek és a szállodáknak is vannak óriási nagy sátrai, hogy mindenki itt ehessen és alhasson egy héten át. Egyszerű fakuckók, arabos szőnyegsátrak, meleg szerelmi fészkek és piaci bevásárló zacskó-anyagból készült műanyag szukkák kavalkádja volt hivatott az egyiptomi kivonulásra és persze civilizációnk törekénységére emlékeztetni. Sokan még az ezüst étkészletet is kiszállítják a vacsorákhoz – tolvajoktól nem kell tartani. Az izgatott gyerekeket persze képtelenség ágyba tenni, hajnalig az út közepén rohangálnak. Ha az embernek nincs lehetősége szukkát építeni, vendégségről vendégségre járhat úgy, mint én – ilyenkor mindenki még az általánosabbnál is tártabb ka-

Jeruzsálem, Cion tér – egy bombariadó a sok közül

rokkal fogadja, és vég nélkül etetik a látogatókat. A szukkotli csokrokat biztonsági okokból már nem a központi nagy piacon árulják, hanem kis, eldugott, ideiglenes piacokon, vagy egy-egy zsinagóga kertjében – persze borsos felárral.

Egy hagyományos iskolanapon, a jól őrzött elnöki rezidencia és a robbantásbiztos Iszlám múzeumot magunk mögött hagyva, a Katamon negyeden át vezet az utunk. Reggel nyolc körül minden második ember ismerős az utcán: ezen a környéken főleg jómódú, vallásos anglok, azaz angol anyanyelvűek laknak. Talpiot ipari negyedébe érve, az utolsó megmászandó hegyen gyorsított léptekkel haladunk egy forgalmas út mentén. Itt a legveszélyesebb a terep: a lámpánál álló autók élő céltáblái lehetnek egy-egy terroristának. Azóta tartok az akadályversenynek ettől a szakaszától, amióta Gilórol megtudtam, hogy nem egy kömyező város, hanem Jeruzsálem egyik negyede, mely az iskolánktól nem messze fekszik. Tudjuk, hogy nem szabad eltévednünk, mert Gilóban könnyen a tűzvonalba kerülhetünk. Egy vendégségben nemrégiben



ben megismerkedtem egy családdal, a szülők két kis gyermekükkel laknak ott: azt mondják, nem félnek a lövésektől, csak a bombázástól. Mindent meg lehet szokni. A helyzet paradoxona, hogy meggyőzték magukat, ha elkerülik a sukot (piacot), és ha nem buszoznak, biztonságban van az életük. Igaz, Gilóban nem szabad felesleges utcai járkálással provokálni az arabokat, mert akkor a szomszédos hegyen lévő falujukból átlőnek. Ilyenkor az izraeliek visszarakétáznak. A gilói lövéseket egyébként otthonról én is hallom, háznak falai beleremegnek, és sokáig visszhangozzák őket. Eleinte nem ismertem fel a dörrenések forrását. Több nap kellett ahhoz, hogy végre eljusson pesti észjárásomig, hogy mi is történik.

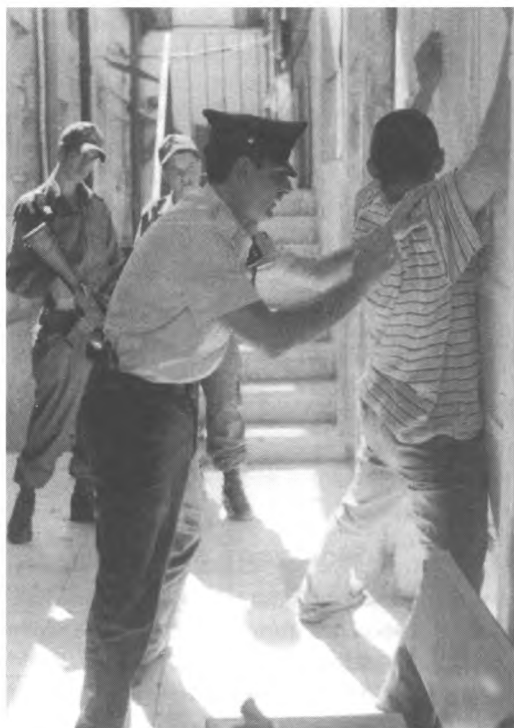
Út a Paradicsomba

Bár a barátaim, a kollégáim és a családom is halálra rémült az ötlettől, s minden elképzelhető módon megpróbált lebeszélni az utazásról, szeptember elején kiutaztam Izraelbe a jeruzsálemi *Pardes Institute of Jewish Studies* amerikai in-

tézetbe tanulni. Bár a neves, jesiva-jellegű intézmény hivatalosan egyik hitközséghez sem tartozik, gyakorlatilag a modern ortodoxiát képviseli: innen kerül ki a nemzetközi zsidó oktatási intézmények tanárainak egy része, emellett sok rabbi- és kántortanuló is itt tölti a kötelező, izraeli tanulmány évét. Az Amerika legjobb egyeteméről átigazoló diákok jó része reform vagy konzervatív zsidó, a Pardesben eltöltött egy-két évet gyökereihez való visszatérésként, spirituális utazásként éli meg.

Megérkezésem után örömmel nyugtáztam: az intézet nyitott szellemiségű és befogadó, mindenre külön szeretettel figyelnek. Amikor megbetegedtem, és hiányoztam tanárom az óra után máris telefonon hívott, hogy ajánlja a segítségét. Időközben kiderült, hogy ez itt teljesen természetes. Igazán családi közösségbe kerültem, immár legalább harminc, vacsora-vendégséggel a hátam mögött. Ha az embernek valamilyen különös véletlen folytán épp nincs vagy három vacsora-meghívása egyszerre, tanáraitra biztos számíthat. Senki sem marad egyedül sábeszkor.

Az ország ortodoxabb köreiben egyébként nagy felzúdulást kelt, hogy a hagyományos jesiváktól eltérően, itt férfiak és nők együtt tanulhatnak, sőt sokszor látni alvó gyermekeiket a Beit Midrasban ringatva olvasó fiatal szülőket. Az intézet, amennyire tudja, a halachikus kereteken belül tágitja a vallá-



Jeruzsálem, óváros – öngyilkos merénylet vagy békés járókelő

szos gyakorlatot, és „világi tudományokban” magasan képzett fiatalok életfilozófiáját próbálja finoman a judaizmus több ezer éves bölcsessége felé terelni. A hagyomány és a modernizmus ötvöztetéséhez ehhez kínál lehetőségeket.

A legtöbb vallásos izraeli leesett állal hallgatja, hogy mi, nők is nadrágban és gyakran kipában ülünk az órákon. Néhányan tefilint és táliszt is öltenek, ráadásul a nők is részt vesznek a közös tóraolvasásban és néha előimádkoznak is. S bár rabbijaink azért engedélyezik ezt a fajta kísérletezést, mert halachikusan mindez teljesen legitim, a közismert szokásoktól olyan gyökeresen eltérő, hogy se a haredik, se az ateisták nem tudnak minket igazán hová sorolni. Az intézmény sokoldalúságát

és csúfondáros, pikírt megjegyzésein keresztül jómagam is átérezhettem, milyen is lehetett annak idején a boszorkány-üldözés, ugyanakkor más tapasztalataim is voltak. Hét évenként egyszer, a smita évben ősi szokás szerint az összes zsidónak a Siratófalhoz – Szentélyhez – illik zarándokolnia. Én is ott voltam az idén: óriási tömeg ünnepe a Óvárosban. A miniszterelnök és a főrabbi olvastak fel a Tórából részleteket, és egy klezmer banda kísért az éneklést. Itt, a vallási ellentéteket félretéve együtt imádkoztak férfiak és nők, szefárdok és askenáziak, reform, rekonstrukcionista, konzervatív, ortodox, és ultra-ortodox zsidók: kivételesen senki sem lökdösődött, vagy politizált, hanem szeretettel fordult a körülötte ál-

tanítványai a New York-i Yeshiva University-ről. Napi tizenkét órában oktatják a Tórát, a Talmudot, a Halachát és a Kabbalát.

Az ember itt teljesen kiszakad az időből és a térből. Több jesiva diákjaiból álló közösségünk gyakran találkozik rabbi, vagy rabbinövendék barátaink által alapított minjánokban, ahol különféle dolgokkal kísérletezünk: női minjánokkal, rekonstrukcionista istentiszteletekkel, újhoid ünnepi női csoportokkal. Nemrég alakult a világon talán elsőként egy szefárd egalitáriánus minján is. Az egyik ortodox, hippi jellegű, mélyen spirituális minjánban az istentisztelet legalább öt órára. Azért ilyen maratoni, mert a spirituális élmény, a *kavana* elmélyítése érdekében a judaizmust és a keleti meditációs technikákat ötvözi a rabbi. Ehhez pedig idő kell. **Slomo Carlebach**, az amerikai zsidóság hippi-haszid rabbijának nyomán végig énekléssel és (emelkedettebb pillanatokban) tánccal is telik az istentisztelet. Egyes tanáraink szerint ez a minján azért jön össze viszonylag ritkán, mert Istennek legalább három hét kell minden egyes alkalom után ahhoz, hogy magához térjen a sokkos állapotból... Nemrégiben egy exkluzív minjanon is voltam, melyet egy gitáros-énekes konzervatív rabbinő vezetett. Férje, egy reform rabbi a *Rabbis for Human Rights* (Rabbik az Emberi Jogokért), nagyon vitatott szervezet vezetője: rabbiaként az emberi jogokért, a judaizmus humanus oldalának erősítéséért harcol. Az arcán látszik az elszántság: ha kell, akár a gépek elé is odafekszik tiltakozásul a területeken fekvő palesztin házak lebuldóztatása ellen. A rendőrség rendszeresen őrizetbe veszi a 90 aktivista rabbi egyikét, de a szervezet újra és újra síkra száll, hogy megmutathassa a judaizmus „másik arcát is”. A zsidósággal kapcsolatos etikai normáikról beszélve, előszeretettel idézik **Hillel** egy mondatos, egy lábon állva elhadt Tóra-eszenciáját: Ne tégy olyat másokkal, mely gyűlöletes a számodra.

Hősök vagy örültek?

Otthon is hadiállapotok uralkodtak: épp a költözés közepén voltunk és a konyhát kóseroltuk, amikor a World Trade Center leomlott. A teraszt békésen simogató, enyhe, őszi napsütésben



és nyitottságát jelzi, hogy békében tanul együtt az amerikai ortodox diszkós a kaliforniai üzletasszony, a londoni festőművész, a budapesti újságíró, és a bostoni doktor. Izrael első ortodox rabbinő jelöltje, a négy gyermekes **Aviva Ner David** is itt készül fel a vizsgáira. Aviva egyébként a *Women for the Wall* (Nők a Falért) feminista szervezet egyik alapító tagja is: Újhoid ünnepén havonta egyszer, főként Pardes diákokból és politikusnőkből álló kis csoportjával imádkozik a Kótelnél. Az egyik Újhoid ünnepen, az Óvárosban élő ultra-ortodox családok megvető pillantásain

Jeruzsálem – valamelyik merénylet után

lókhoz. Én közvetlenül egy szőr-kucsmás, haszid mellett álltam, s a helyzet iróniáját jelzi, hogy ezen az istentiszteleten egyáltalán nem zavartatta magát miattam.

A Pardes vezető tanárai egyébként a huszadik század egyik legmeghatározóbb alakjának, Rav Soloveitchiknek a

eltartott még egy pár óráig, mire megértettük, hogy mátol kezdve nem csak Izrael, hanem a világ többi része is veszélyes helyé vált. Az emberek egymást kérdezték, hogy vajon ki mire tippel, Izrael lesz-e a következő céltábla, és még hány percünk van a világvégéig? Az országból kijutni nem lehetett, mivel a repülőtér lezárták. Jó hírek számított viszont, hogy a telefonvonalak is meghaltak és legalább kivételesen megúsztuk aggodó családtagjaink szokásos rimánkodását („megkeseríted öreg nagyszüleid utolsó napjait”, „nem tudunk aludni miattad”, „megöl bennünket az aggodalom”, stb.). Órákkal később, mikor fel tudtak hívni telefonon, már túl elgyötörtek voltak ahhoz, hogy vitába szálljanak az érveinkkel: látjátok, Izraelben sem veszélyesebb, mint bárhol máshol. Egy zsidónak itt a helye. Ha másra nem, legalább gondolatok Durbanra – győzködtük őket.

Csillagos volt már az ég, amikor végre elvittük a mikvébe megmeríteni az edényeket: bár eleinte mulatságosnak tartottuk a szertartást, az áldás elmondása megnyugtatóan hatott. Másnap az iskolában senki sem volt képes tanulni, hiszen a legtöbb diák amerikai, és családtagjaik, vagy ismerőseik érintettek voltak a tragédiában. Tudtuk, a világ megint Izraelre figyel, s naivan abban reménykedtünk, a tragédia megérteti az emberekkel, hogy milyen az izraeli hétköznapi valósága. Aztán úgy döntöttünk, hogy az életnek mennie kell tovább: ez is az itteni valóság része. S azt is elhatároztuk, hogy amíg Irak vagy Irán esetleg bombázni nem kezd, amennyire tudjuk, továbbra is élvezni fogjuk az életet, és nem hagyjuk, hogy a világvége hangulat megegye a lelkünket.

Izrael nem lesz második Csehszlovákia... csak magunkra számíthatunk, ezentúl csak magunkra számítunk – visszhangzottak a fejemben **Ariel Sharon** miniszterelnök szavai. Biztos, ami biztos, barátaimmal gyorsan lenyomoztuk, hogy bioterror-támadás esetére hol kaphatók gázmaszkok, de viharos gyorsasággal letettünk a vásárlásról, amikor kiderült, hogy közel háromszáz dollárba kerülnek a legújabb típusok. A régebbiek meg vacakok. Aztán az iskolában megnyugtattak, ha szükséges lesz, nekünk is osztani fognak ingyen maszkokat, csak úgy, mint az izraelieknek. Megkerestük a legközelebbi légópincét is, és miután láttuk, hogy életveszélyes,



Egy „mártír” temetése valahol Gázában – „Bosszút, bosszút!”

elterveztük azt is, hogy melyik szobában vészeli majd át az esetleges bombázásokat. Biztos, ami biztos, jól bevásároltunk rosszabb időkre. A gyakorlati lépések tisztázása megnyugtató volt valamennyire, csökkentette a hullámokban ránk törő pánik-érzetet: hol hősnek, hol örülnék éreztem magam. Irigyelni kezdtem azokat, akik őszintén hinni tudták, hogy mindenki akkor hal meg, amikor tényleg eljön az ideje. Ekkoriban gyakran gondoltam a soára.

A zöld vonalon túl

Mostanra megszoktam a háborús helyzetet is: reflektoros, katonai helikopterek pásztázzák a fejem fölött a terepet, hogy éjszaka is kiszúrják a rendellenességeket. Lövéseket szerencsére nem hallani: a tűzszünet három napja tart és mindenki nagyon

örül neki. Felüdülés volt ez a kis csend, mert nemrégiben már a Héber Egyetem környékén is voltak lövöldözések – ebből a szempontból még szerencse, hogy ilyen hosszú távra nyúlt a tanárok sztrájkja, és a diákságnak nem kellett nap, mint nap megtennie az arab negyedeken átvezető veszélyes utat. Erre felé, a Hyatt hotelben gyilkolták meg „Gandhi”-t, azaz **Rehavam Ze’evi** jobboldali politikust, turisztikai minisztert szobája bejáratánál, a *Népi Front Palesztina Felszabadításáért* emberei. A luxus-hotel egyébként az úgynevezett zöld vonalon túl, tehát az 1967-ben Izrael által vissza-elfoglalt területen, Kelet-Jeruzsálemben, a ramallahi és jeruzsálemi utak kereszteződésénél fekszik. A gazdag palesztinok körében rendkívül népszerű a szálloda: itt palesztin a vendégek és a személyzet nagy része is, ezért nem tűnt fel időben a biztonságiaknak a gyilkos.

Néhol, az izraeliek által sűrűn lakott részeken nem is látni, hogy a „határon túl” jár az ember: a zöld vonal inkább a

fejekben rajzolódik ki. Az egyik hétvégén iskolai kirándulásra mentünk golyóálló iskolai buszunkban a fantasztikus szépségű gilboai sivatagba. Csak akkor döbbsentünk rá, hogy ortodox kibuc szállásunk a zöld vonalon van, amikor sisakban járőröző katonákat és szögesdrótokat láttunk minden irányban magunk körül. Amikor körbevezettek minket a kibucban, és elmondták, hogy csupa ellenséges arab faluval vagyunk körülvéve, a békés tájon valahogy egyáltalán nem tudtunk félni. Elképzelhetetlennek tűnt, hogy a meghatározó szépségű, narancsos fényben játszó, bibliai lankákon tényleg hidegvérrel képesek meggyilkolni egymást a nemrégiben még viszonylag nyugodtan élő arab és zsidó szomszédok.

Ám Jisráel cháj!

Bár nem túl gyakran merészkedtem szombat kimenetelekor a belvárosba, ilyenkor mindig meglepve láttam, hogy mekkora élet van a Ben Jehuda sétáló utcán és környékén. Hömpölyög a fiatalokból álló vidám tömeg, minden fagyizó és étterem nyitva tart. Az Óvárosból már rég átköltöztek ide a szinte non-stop nyitva tartó szuvenir üzletek, de itt sincs nagyobb szerencsésük: pangnak az ürességtől, mert turisták már csak elvétve lézengenek. Kirakataik üvegén csalogató feliratok töltik el egyszerre büszkeséggel és borzongással az embert: *Bátor turistáknak jutalmul óriási kedvezmények!* Szombat este azonban nem érzem magam bátor külföldinek: ez az este a normalitás, az ismerkedni vágyó, vidám kamaszok estéje. Imádom átélteni, ahogy a tizenévesek nagy hangon, fontoskodva kiabálnak egymásnak, nagy vihogások közepette flörtölgetnek, első cigijüket kóstolgatják és persze fittyet hánynak a háborúra. Szombat este a szintetizátorral felszerelt ultra-ortodox zenészek kíséretében több százan éneklnek együtt önfeledten az utca közepén: „*Am Jisrael haj, Am Jisrael haj, Od avinu haj*”, azaz „*Izrael népe él*”, a háború ellenére is, s a fiatalok dafke ünneplik az életet.

Sokak szerint akkor győznek a palesztinok, ha állandó félelemben tudják tartani a lakosságot. A Ben Jehuda utcai, december eleji kegyetlen merényletmásnapján riportot készítettem a gyomorforgató, vértől bűzlő helyszínen. Ekkorra kiderült, a terror azért sebesített meg száznál is több embert,

mert a merénylők különlegesen brutális, házi készítésű repeszbombákkal, azaz szögekkel és fémszilánkokkal megtöltött pokolgépekkel repítették a másvilágra az önfeledten szórakozó fiatalokat. A legidősebb halott húsz éves volt.

Sok barátom jött el gyertyát gyújtani és imádkozni a fiatal áldozatokért. Nézem, ahogy az önkéntesek a kitört kirakatüvegeket szedegetik, a takarítók az égett húscscafokat kaparják a telefonfülkékről, a boltosok meg vigasztalhatatlanul zokognak. Egy tizenkilenc év körüli, langaléta amerikai fiú szólított le. Mike itt volt a robbantások idején. Sokkos lelkiállapotban azért jött vissza az újságíróktól hemzseggő helyszínre, hogy története elmesélésével segíteni tudja az izraeli események objektívebb ábrázolását a nemzetközi sajtóban. A fiú remegve elevenítette föl, hogy az autóba rejtett, harmadik bomba épp akkor robbant, amikor leszállt a buszról. Örült sikoltások közepette rohant felé a tömeg. Bárhová nézett, vért és leszakadt testrészeket látott, mindenütt megcsontkított emberek fetrengtek. Egy férfi a szerte-szét heverő testrészeket látva alsó nadrágra vetkőzött, egy kart az ingébe, egy véres lábat pedig a nadrágjába tett. A bomba hihetetlen kegyetlenséggel pusztított.

A Ben Jehuda utca végén lévő Kikar Cion téren, beszélgetésünk közben egy kisebb tömeg verődött össze: „*Halál az arabokra!*” – skandáltak. Talán a fájdalomtól megvadult gyászolók, vagy szélsőséges csoportok voltak, melyek a média figyelmét akarták felhasználni? Nem tudom. De a külföldi újságírók közül néhányan rögtön bőszen jegyzetelni kezdtek: „*ez ütős lesz lead-nek*” (cikkkezdő – a szerk.) – vetette oda egy kék szemű angol félvállról, majd hozzátette: Jól mutatja, hogy még meg sem szaradt az ártatlanok vére, s a zsidók még több vért akarnak. „*Semmit sem értesz*” – magyaráztam neki. Aztán átfutott az agyamon az 1948-as függetlenségi háború, az 1967-es hat napos háború, az 1973-as Jom Kippuri háború, az 1982-es libanoni háború és a két intifáda: minden évtizedre jut egy háború, minden családnak vannak áldozatai és ez a szitkolódás mégsem tipikus. Egy ultra-ortodox üvöltése szakította meg vitánkat, egy erkélyen állva hangszóróba bömbölt: „*All we are saying, give WAR a chance!*” Szívszorító volt, ahogy a híres, hippi békedalt átköltve

háborút követelt, arra hivatkozva, hogy az arabok ördögiek. A fanatikusok által ismert retorikai fordulatokat tájékozva tovább ordított: „*Egyik kezükben a Tórával, a másikban meg fegyverrel kell harcolnunk az arabokkal!*” A legnagyobb nemzetközi televíziók kamerái rögzítették a fél-örült férfi uszítását, mely tipikusnak egyáltalán nem, de Izrael-ellenes indulatok keltésére annál alkalmasnak mondható. Egy angol rabbi hallgató barátom, a béke megrögzött híve, nem bírt az indulataival és a tömegből felkiabált a fél-örült férfinék: „*Széggyellek kipát hordani, ha ilyen emberek is viselik, mint te!*” Erre a fanatikus visszaordított: „*Akkor vedd le te idiót!*” Aztán szerencsére a pár perc múlva a helyszínre érkező politikusok látogatását biztosító kommandósok az erkélyre felmásзва leszerelték a pasast. A gyertyagyújtókat, a gyászoló családtagokat, a némán imádkozókat és az önkéntes segítőköt elkerülték a kamerák.

A csaldódt gyászolók csak akkor némultak el, amikor egy közeli házból a félelemtől még mindig remegő, kócos hajú nő, tolószékbe kötözve hoztak ki a mentők. Ezért tisztán hallható volt, ahogy egy mobil telefon csörgött és egy kétségbeesett hang ezt kiáltotta: „*Újabb robbantás volt Haifán egy buszon!!!*” Hét-tíz-tizenkettő halott. Eddig. Kit tudja hány lesz még?

Még gyászolni sem volt időnk, máris itt a következő tragédia – gondoltam. Idősebb emberek jöttek oda hozzám, s franciául ezt mondták: „*Ezt soha sem lehet megszokni. Legjobb lenne elmenekülni, de nincs hová.*” Csak beszélnek, vagy komolyan gondolják? – merült föl bennem a kérdés, aztán eszembe jutott, hogy egyre több nem vallásos izraeli ismerősöm mondogatja, hogy pár év „pihenőre” vágyik, és szeretne elmenni külföldre. Persze maradnak. A robbantások óta jól látható jele a haza-szeretet erősödésének, az egyre több autón büszkén lobogó kis, izraeli zászló. Legtöbben nem igazán értik meg, hogy a külföldiek mit keresnek most az országban. Mindig pánik tör rám, amikor izraeliek dicsérik a bátorságunkat. De érzem, jól esik nekik a jelenlétünk.

* „Csak annyit mondunk: adj esélyt a háborúnak”

Volt itt egy ember...

2001. december 6-án ülésezett a Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány (Mazsók) kuratóriuma

Az ülés, melynek előre kiküldött napirendjén kilenc pont szerepelt, a beavatottak számára egyetlen kérdés miatt volt fontos: menesztik-e **Sebes Gábert**, a Mazsók irodavezetőjét, amint azt **Eliézer Gilad**, a kuratórium társelnöke már az eggyel korábbi ülésen is követelte (*Szombat*, 2001 október). (Eliézer Gilad korábban a Szochnut budapesti irodájának vezetője volt, és e minőségében kapta a társelnöki tisztelet, amelyet az után is betölt, hogy a Szochnut-irodát már más vezeti.) Akkor az előkészítetlen javaslatot a kurátorok lezavazták, ezúttal azonban a Sebes leváltását szorgalmazók jobban felkészültek. Eliézer Gilad tízoldalas levélben sorolta fel az irodavezető vélt bűneit, amelyeket háromszor ekkora terjedelmű dokumentációval egészített ki. Sebes Gábor a maga részéről hasonló terjedelmű választ fogalmazott. Mindkét írást megkapták a kurátorok és a Felügyelő Bizottság tagjai.

A terjedelmes „vádirat” állításait három pontban lehet összefoglalni: Sebes Gábor felhatalmazás nélkül tárgyalt különböző nemzetközi fórumokon a magyarországi zsidóság kárpótlásáról; e tárgyalások ürügyén indokolatlanul sokat utazgatott; mindezekről nem informálta a kuratóriumot, melyet pedig köteles volt tájékoztatni. Sebes Gábor cáfolta a vádak, részletesen leírva mind a külföldi utak célját és eredményeit, mind azokat az erőfeszítéseket, melyeket a kurátorok tájékoztatása végett tett.

Az ülés a napirend megszavazásával kezdődött. Az ülést vezető **Tordai Péter** Mazsihisz-elnök, a kuratórium alelnöke, az előzetesen kiküldött kilenc napirendi pontból az első négyet szavaztatta meg, melyek valamilyen módon a Sebes Gábor személye körüli vitákkal álltak kapcsolatban.

Az első napirendi pont a szervezeti és működési szabályzat (szmsz) felfüggesztése volt. E kérdésben már az előző kuratóriumi ülésen elmarasztal-

ták az új szmsz kidolgozására felállított bizottságot, amely akkor nem végzte el a rábízott feladatot. A bizottság most pótolta mulasztását, és javaslatát előzetesen megküldte a kuratórium tagjainak. Ehhez képest meglepő volt az elsőként szót kapó Eliézer Gilad indítványa, mely szerint a régi szmsz nem felel meg a követelményeknek, ezért azt helyezték hatályon kívül. Az új javaslatról szót sem ejtett. A kibontakozó vita tétje világos volt a bennfentesek számára: amennyiben

*Eliézer Gilad
tízoldalas levélben
sorolta fel az irodavezető
vélt bűneit, amelyeket
háromszor ekkora
terjedelmű
dokumentációval
egészített ki. Sebes Gábor
a maga részéről hasonló
terjedelmű választ
fogalmazott. Mindkét
írást megkapták
a kurátorok és
a Felügyelő Bizottság
tagjai.*

nincs érvényes működési szabályzat, a kuratórium (illetve annak vezetői) kézi vezérléssel próbálják majd irányítani a Mazsók irodájának tevékenységét, gyakorlatilag kikapcsolva az irodavezetőt.

A kibontakozó vitában hamar megmutatkozott hol húzódik a frontvonal. A Sebes Gábor pártján állók mindenek előtt csodálkozásukat fejezték ki, amiért a másik oldal tudomást sem vesz az új szmsz-ról, majd emlékeztettek, hogy érvényes szmsz nélkül az iroda nem is

működhet. **Cvi Ramot**, a Zsidó Kárpótlási Világszervezet (WJRO) képviselője, aki a leghatározottabban állt ki a Gilad-féle javaslat mellett, közölte, hogy az alapszabály helyettesíti az szmsz-t. **Korányi László** (*Magyar Zsidó Kulturális Egyesület*) azt kérte, hogy a felfüggesztést pártolók legalább mondják el, miért nem tartják elfogadhatónak a beterjesztett új szmsz-t. **Szeszlér Tibor** (*B'nai B'rith*) keményen fogalmazott: a működési szabályzat hiánya törvénytelen, ha a kuratórium erre szavaz, bíróság előtt fogja a döntést megtámadni. „Tegye csak nyugodtan” – válaszolta Cvi Ramot.

Miután minden álláspont többször elhangzott, az elnök szavazásra tette föl a kérdést. Ez meglehetősen hosszadalmas eljárásnak bizonyult. Roppant nehézkesen sikerült megfogalmazni a szavazásra fölteendő alternatívákat és nagyon nehéznek bizonyult a kurátorokat rábírni, hogy odafigyeljenek. E gondok minden szavazás során újból jelentkeztek. A tizennyolc kurátor közül végül tizenegy szavazott az szmsz felfüggesztése mellett és hét ellene. Korányi és Szeszlér emlékeztettek, hogy e témában kétharmados többség szükséges, így a felfüggesztés nem léphet érvénybe. Cvi Ramot a veszni látszó ügyet visszahozta a sírból: közölte, hogy egyáltalán nincs is érvényes szmsz, mivel azt a kormány nem hagyta jóvá. Újabb vita bontakozott ki, hogy szükség van-e ilyen jóváhagyásra. A Sebes-pártiak részéről újból elhangzott, hogy vitassák meg a beterjesztett új szmsz-t. Az elnök úgy vélte, hogy a megszavazott napirend ezt nem teszi lehetővé. Erről újabb vita bontakozott ki, míg végül úgy döntöttek, hogy meghallgatják az ülésről készült magnófelvételt: ebből majd kiderül, mit is szavaztak meg. Tíz perc kényszerű technikai szünet következett, majd az elnök ismertette a magnón hallottakat. „Ki az, aki úgy értelmezi az elhangzottakat, hogy csak az első négy napirendi pontot szavaztuk meg?”

Részletek Eliézer Gilád „vádiratából”

Alulírott: Gilad Eliezer, mint a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítványának társelnöke, a World Jewish Organization delegáltja, a Közalapítvány Kuratóriuma és Sebes Gábor úr Közalapítványi Titkár közötti véleménykülönbségek, Sebes Gábor úr jelenlegi státusza vonatkozásában, a rendelkezésemre álló iratok és információk alapján, az alábbiakról tájékoztatom:

1. 2000. június 16.-a és 2001. február 8.-a közötti időszakban a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány működését a Kuratórium mandátumának hiánya ellehetetlenítette. A helyzetből következően, illetve azóta álláspontom szerint folyamatosan Sebes Gábor úr, mint a Közalapítványnak, az adott időszakban hivatalban lévő, és korlátozott jogkörű képviselője többször és súlyosan megszegte a hatályban volt, illetve hatályban lévő, a Közalapítványt és a Kuratórium tevékenységét, működését szabályozó Alapító Okirat és az SZMSZ rendelkezéseit valamint a Kuratóriumi Iroda és a Közalapítványi Titkár vonatkozásában meghatározott Közalapítványi Irodai Ügyrendjét is.

Nevezett hatáskörét, eljárási és képviseleti jogosultságát többször áthágta, megszegte, tájékoztatási kötelezettségét, sem a hivatkozott „interregnumra” vontkozáson, sem pedig egyéb ügyekben, általánosságban ezt a mai napig nem teljesítette. Sebes Gábor a tájékoztatás látszatát keltve, a Kuratórium társelnökeinek, az Alapító delegáltjainak, a Kuratórium itt fel nem sorolt tagjainak külön-külön, rendszertelenül, nem hivatalos megbeszéléseken ad át időnként egymásnak ellentmondó információkat.

2. A Titkár úr fenti „tájékoztatási módszereivel” munkáltatóit, feletteseit, a Közalapítvány Kuratóriumának tagjait egymás ellen hangolja, a Kuratórium egységét, a Kuratórium tagjainak küldött különböző tartalmú levelekkel, szóbeli információkkal megbontja, intrikál, a Közalapítvány Kuratóriumának tagjait és Alapítóját harmadik személyek felé rossz hírbe hozza, lejáratja.

Egyetlen, a Közalapítvány vonatkozásában létrejött okirat (Alapító Okirat, SZMSZ, ügyrendek), illetve kuratóriumi határozat sem adott illetve ad felhatalmazást a Közalapítvány Titkára részére, hogy a magyar zsidóság kárpótlásával kapcsolatban önállóan tárgyalásokat folytasson, okiratokat ellenjegyezzen, médiaszerepléseket vállaljon, nyilatkozatokat tegyen, sajtóértekezleteket tartson, és általában azzal, mint a magyar zsidóság felelős képviselője foglalkozzon.

Ennek ellenére Sebes Gábor úr a zsidó kárpótlások ügyében többször járt az Egyesült Államokban, Németországban, Ausztriában, Izraelben, de utazott Litvániába, Belgiumba, Csehországba, Svédországba, Franciaországba és Spanyolországba is általában a Közalapítvány szervezésében, annak költségére.

Ezen utazások – az indokoltságon és a több tízmillió forintot kitevő előzőleg nem egyeztetett, utólag pedig nem igazolt költségviselésen kívül vagy éppen ezért –, felvetnek egyéb, a legenyhébb megítélés szerint minimum a jóhiszemű hatásköri túllépés és az engedély nélküli költségviselés kérdéseit.

– tette föl a kérdést. Tizen így értelmezték, így az szmsz témáját levették a napirendről.

Mindjárt ezután a második – súlyosabb – csörte következett: az irodavezető beszámolója. **Zoltai Gusztáv**, a kuratórium társelnöke, a Mazsihisz és a Bzsh ügyvezető igazgatója mindjárt megadta az ellene felhozott vádakra. Senki sem vette észre, hogy az irodavezetőt ily módon azonnal a vádlott pozíciójába kényszerítik. Sebes Gábor nem

bocsátkozott hosszas vitába: emlékeztetett írásban kiküldött válaszára, majd úgy összegezte a vádak lényegét, hogy őt bűnbaknak akarják fölhasználni, amiért a Mazsökök kezelésébe adott ingatlanok nem versenyképesek a ropant nagy budapesti túlkínálat közepette. Eliézer Gilád elismételt vádjai közül néhányat, Korányi László komolytalanak nevezte az ezek aláíratására csatolt szakvéleményeket.

Várszegi Dóra, a kormány képviselője tűrhetetlennek nevezte, hogy a

személyes torzsalkodások lefoglalják a Mazsökök iroda idejét, s ezenközben előkészítetlen anyagok kerülnek a kurátorok elé. Döntsék el, hogy Sebes megy vagy marad, ha pedig úgy döntene, hogy marad, akkor hagyják végre dolgozni! – mondotta. Szavait egyetértő hangok fogadták. Csatlakozott hozzá **Örley Pál** a *Munkaszorgálatosok Országos Egyesülete* küldötte, aki közölte: ha ezek a torzsalkodások nem szűnnek meg, szervezete tiltakozásul felfüggeszti tagságát a kuratóriumban. Korányi László a Pénzügyi Bizottság elnökét kérte, hogy számoljon be a végzett munkáról. (A bizottság feladata volt, hogy – a vádak jogosságát vizsgáló – független könyvvizsgálók bevonásával ellenőrizze a Mazsökök-iroda gazdálkodását.) A megszólított **Weisz Péter** nem reagált, helyette Zoltai Gusztáv olvasta föl a szakértők jelentését: szándékos visszaélésre utaló jelet nem találtak. **Engländer Tibor**, a *Cionista Szövetség* elnöke, aki a Mazsihisz égisze alatt vesz részt a kuratórium munkájában, ennek ellenére úgy nyilatkozott: nem tudja, hogy a felhozott vádak közül mi igaz és mi nem, ám a helyzet tarthatatlan, amire az irodavezető távozása az egyedüli megoldás. *Talyigás Katalin* (Magyarországi Zsidó Szociális Segély Alapítvány) viszont a Mazsökök-iroda munkatársainak Sebes Gábort támogató levelét olvasta fel (lásd külön).

– Ki fogadja el Sebes Gábor beszámolóját? – tette föl a kérdést szavazásra az elnök, ám a kurátorok figyelmét nem sikerült fölkeltenie, mire áttért a harmadik napirendi pontra, ami a „személyi ügyek” nevet viselte. Ezen címszó alatt a korábbi témát folytatták tovább: Eliézer Gilád immár hivatalos formában is betérjesztette a Sebes Gábor leváltásáról szóló indítványát. Hosszadalmas vita után eldöntötték, hogy a kérdésben kétharmados, titkos szavazás szükséges. Ugyancsak vita tárgya volt, hogy fölmentés esetén ki végezze tovább a napi teendőket. A mérsékeltebbek úgy vélték, a felmondási idő végéig Sebes Gábor maradjon a helyén. A kuratóriumban helyet foglaló másik izraeli, **Or Csillag Shai** oda nyilatkozott, hogy erre nincs szükség. (Ő már a kétharmados többség szükségességét is megkérdőjelezte.) Engländer Tibor úgy vélte: Sebest hagyni kell méltósággal távozni.

– Ne temesd még el! – figyelmeztette Szeszlér Tibor.

Sebes Gábor válasza az idézett vádakra

Az 1. pontban szereplő vádakat Gilad úr semmivel nem támasztja alá, az abban foglaltakat visszautasítom. Az 1. számú mellékletben cáfolatul csatolom a Kuratórium 2001. május 3-i ülésére előterjesztett és megtárgyalt beszámolómat, amit a Kuratórium egyhangúan és jegyzőkönyvi köszönettel elfogadott.

Nem tudom, hogyan kell a „tájékoztatás látszatát kelteni”. Az SZMSZ 3.§ /11/ szerint „A Közalapítvány Irodájának működéséről a Titkár a Kuratóriumnak évente legalább két alkalommal írásban beszámol. A Titkár beszámoltatását ezen időszakokon belül is bármelyik kurátor kezdeményezheti.” Gilad úr nem kezdeményezett ilyen beszámoltatást. Emlékeztetek arra, hogy egy épületben dolgozunk Gilad úrral, telefonhívására mindig minden általa kért dokumentumot felvittem neki, illetve tetszőleges kérdésére szóban vagy írásban válaszoltam. Ugyancsak emlékeztetek arra, hogy Gilad úr a mai napig kiváló kapcsolatot tart Sessler Györggyel, aki gyakorlatilag minden tárgyaláson ott volt, minden irathoz hozzáfért, és aki szintén minden tájékoztatást megadott minden hozzá fordulónak.

A 2. pontban felhozott vádakat szintén semmivel nem támasztja alá Gilad úr, az abban foglaltakat visszautasítom. „A Kuratórium egységének megbontása”, „egymás ellen hangolás” „rossz hírbe hozom és lejáratom” a kurátorokat és különösen az Alapítót, azaz a kormányt (!) – ki vagyok én, hogy mindez hatalmamban álljon?!

Soha nem mint „a magyar zsidóság felelős képviselője” léptem fel, hanem mindig csak mint a MAZSÖK irodavezetője. Nem igaz, hogy nem volt erre kuratóriumi felhatalmazásom. A következő határozatok alapján jártam el:

8/1999: „A volt német tulajdonú üzemekben rabszolgamunkát végző emberek képviseletében sikerrel eljáró német és amerikai ügyvédek felajánlását, hogy a volt magyar kényszer munkásokat képviselik az amerikai és német bíróságok előtt, illetve a cégekkel szemben, a kuratórium elfogadja.”

10/1999: „A kuratórium felhatalmazza az irodavezetőt, hogy a Jewish Claims Conference és a német kényszer munkásokat képviselő ügyvédek számára végzett munkák finanszírozásáról szóló szerződéseket aláírja.”

116/2000: „Az iroda két alkalmazottja, Sebes Gábor és Sessler György a MAZSÖK nevében jogosult a teljes zsidó vagyoni feltárással, kényszer munkával, a biztosításokkal és az árjásításokkal kapcsolatos munkák szervezésére és irányítására. A nemzetközi tárgyalásokon mint szakértők vesznek részt. A felmerült költségek egészét a MAZSÖK viseli.”

126/2000: A Kuratórium úgy dönt, hogy az Ausztriában árjásított vagy egyéb módon magyar zsidó tulajdonostól elvett, elrabolt és örökös nélkül maradt, valamint az árjásított, elrabolt magyar zsidó közösségi vagyoni ügyében az iroda nyújtson be keresetet amerikai bíróságon. Az iroda folyamatosan működjön együtt ez ügyben a nemzetközi zsidó szervezetekkel, a magyar túlélők hazai szervezeteivel, a WJRO és a MAZSIHISZ által tervezett alapítvánnyal és a magyar túlélők külföldi szervezeteivel. Az esetleges kudarc költségei nem háríthatók a MAZSÖK-re..

Egyéb felhatalmazások: SZMSZ 3.§ /6/ „... A Titkár – feladatai ellátása körében, a jóváhagyott költségvetés keretei között – önálló intézkedésre jogosult, a jelen szabályzatban átruházott hatáskörében önálló szerződéseket köthet, megbízásokat adhat és kötelezettségeket vállalhat. Feladatai ellátása körében önálló aláírási joggal rendelkezik, amit kizárólag a Kuratórium által jóváhagyott Ügyrendjében ruházhat át.”

Zoltai és Tordai urak levele dr. Martonyi János külügyminiszter úrnak (6. melléklet)

Ami a médiaszerepléseket illeti: ha újságíró olyan kérdéssel fordult hozzám, ami az érdekeltek tájékoztatását, jogérvényesítését szolgálta, legjobb tudásom szerint válaszoltam rá. Ha koncepcionális vagy politikai jellegű volt a kérdés, a tisztségviselőkhöz irányítottam. Sajtóértekezletet nem tartottam, de ha meghívtak, részt vettem. A kárpótlást nemzetközi szinten irányító és képviselő szervezetek hatalmas erőfeszítéseket tettek azért, hogy a médián keresztül is minden potenciális igénylő figyelmét felhívják a jogaira. Miért tagadtam volna meg a részvételt ebben a közös erőfeszítésben?

– Én csak a becsületét akartam megvédeni! – tiltakozott a megszólított.

– Sikerült – hangzott a válasz.

Ezután Korányi László tartott rövid védőbeszédet Sebes mellett, amire Eliézer Gilad válaszolt. Kiosztották a szavazócédulákat, majd néhány sikertelen kísérlet után meghatározták, mit jelent az „igen” és a „nem” szavazat. Rövid procedúra után ismertették az eredményt: 14 fő voksolt a leváltás mellett, 4 fő ellene. Sebes Gábort menesztették.

– Hogyan tovább? – tette föl a kérdést Várszegi Dóra. Vita bontakozott ki a felmentés nyomán előállott teendőkről. A kurátorok többsége – immár kabátban, állva, a szokásos szavazási zűrzavar közepette – úgy döntött, hogy a felmentett irodavezető december 20-ig járhat be munkahelyére, és csak azért, hogy a folyó ügyeket átadja a Kurátor Kft-nek. (A cég eddig a Mazsökök könyvelését végezte.)

– Tételezen adja át! – emelte föl az újját Eliézer Gilád.

Zoltai Gusztáv (szintén kabátban) figyelmeztetett, hogy mindenképpen szavazni kell a pénzügypolitikáról, a pályázati bizottság javaslatairól, valamint az aktuális ingatlanügyekről. – Ezeket a napirendi pontokat nem szavaztuk meg – közölte az elnök. Az ajtó felé húzódó kurátorokra Várhegyi Dóra szólt rá: üljenek le a fenekükre! Az ifjú hölgy szigorától megszeppent javakorabeli férfiak erre levették kabátjukat, visszaültek a helyükre, és nekifogtak a pénzügyi kérdések megtárgyalásának.

„Idegen test vagyok a magyar zsidóságban”

Beszélgetés Sebes Gáborral, a Mazsók leváltott irodavezetőjével

– Az ellened felhozott vádak között az egyik leggyakoribb az volt, hogy felhatalmazás nélkül folytattál kárpótlási tárgyalásokat.

– 1999 júniusában írtam egy levelet a kuratóriumnak, melyben felhívtam a figyelmet, hogy megindul a nemzetközi kárpótlás utolsó nagy hulláma. Lépéseket kell tennünk, hogy ebből a magyar zsidókat illető részt megkapjuk. Leírtam, hogy mindehhez meg kell teremteni a személyi, tárgyi és szervezeti feltételeket. Azt hittem, erre a zsidó szervezetek összeülnek, és valamit határoznak, ám semmi nem történt. Ezek után a rendelkezésre álló eszközökkel magam kezdtem el gyűjteni az információkat, megteremteni a személyes kapcsolatokat, részt venni azokon a tárgyalásokon, ahol információt lehetett szerezni és ahol a döntések születtek. Ehhez megszereztem a kuratórium felhatalmazását, illetve a volt, a leendő kurátorok, valamint a Mazsihisz vezetőinek felhatalmazását abban a közel egy évben, amikor nem volt kuratórium. **Eliezer Gilad** vádjaira írt válaszomhoz mellékeltem a felhatalmazást megadó négy kuratóriumi határozatot, továbbá **Zoltai** és **Tordai** uraknak a külügyminiszter úrhoz írott levelét, amelyben megkéri őt, hogy az Ausztriával folytatott kárpótlási tárgyalásokon a magyar delegáció tagjaként vehessen részt. Volt olyan tárgyalás, ahol állami meghívásra vettünk részt: pl. Vilniusban vagy a stockholmi Holocaust-konferencián. Az az állítás tehát, hogy felhatalmazás nélkül tárgyaltunk, botorság. Ha mindezeket nem csináltam volna, nem csinálta volna senki. Mellesleg: Gilad úr vádjaira írt válaszomhoz csatoltam Zoltai úr egyik levelét, melyben Isten áldását kérte munkánkra.

A német kényszermunkával kapcsolatban elértük, hogy a kárpótlás a gettót megjárt magyar zsidókra is kiterjed-

jen, akik a megítélhető maximális összeget kapják. Eleinte erről szó sem volt. A másik fontos eredmény: a svájci bankokkal kötött 1.25 milliárd dolláros egyezség keretében létrehoztak egy alapot, amely a holocaust túlélők szociális támogatását fedezi. Az erről szóló amerikai bírói döntésben Európa országai közül egyedül Magyarország szerepel név szerint. Ez 1,5 millió dollárt jelent tíz évre elosztva! Elképzelhető, hogy az általunk folytatott állandó tárgyalások, erős lobbizás nélkül ilyen eredményeket értünk volna el?

Amikor 1997-ben a Mazsókhoz kerültem, mást sem hallottam, mint hogy a magyar zsidóságot külföldön semmibe veszik, számon sem tarják. Ezt tapasztalataim alapján magam is megerősíthettem. Tavaly a Claims Conference jogásza még azt kérdezte tőlem New Yorkban: Magyarországon ugye már egy zsidó sem él? Ma már a nemzetközi zsidó szervezetek pénzosztásánál Magyarország arányosan részesül. Csak idén – a Mazsók-iroda tevékenységéhez szorosan kapcsolhatóan – 240 millió forintot ítéltek meg magyarországi projektekre, mintegy 100 millió pedig a MAZSÖK-ön keresztül folyt be a magyar zsidóság kasszájába. (Más kérdés, hogy elkölteni ezt a pénzt még nem tudták, mert szervezetileg nincsenek erre felkészülve.)

1990-ben 20 ezer, 2000-ben 445 ezer, 2001-ben pedig 845 ezer dollárt ítél meg a Claims Conference* a magyar zsidóság számára. Amikor a munkámat megkezdtem, a magyarországi zsidókat a nemzetközi kárpótlási tárgyalásokon nem képviselte senki. (A Zsidó Világkongresszust képviselő **Keller László** foglalkozott ezzel a kérdéssel, a maga sajátos módján.**) A Claims Conference-nél semmilyen képviselőnk nem volt. A Joint-on keresztül ugyan jött pénz, ám ez messze nem állt arányban a magyar zsidó közösség igényeivel, létszámával, annak a holocaust során elszenvedett veszteségeivel.

– **És amíg folyamatosan intézték a kárpótlási ügyeket, ezzel kapcsolatban semmiféle kifogás nem érkezett?**

– **Állandóan küldöztettük a kárpótlási tájékoztatókat, amiket nemcsak az érintettek, de nagyon sok kurátor is megkapott. Amikor a kormány hibájából egy éven át nem volt kuratórium, a hitközség égisze alatt létrehoztunk egy kárpótlási bizottságot. Ebbe bevontuk a volt kurátorok közül azokat is, akiket nem a Mazsihisz delegált, ám a szakértelmükre igényt tartottunk. Mindig tájékoztattuk őket, hogy miről tárgyalunk. Semmilyen negatív visszajelzés nem érkezett. Az egész konfliktus akkor kezdődött, amikor bizonyossá vált, hogy az osztrák kárpótlásból komoly összegek fognak befolyjni – még hozzá nemcsak a jogosultakhoz, hanem a Mazsókhoz is, mert az osztrák alap az adminisztráció költségeit fedezi. A tevékenységünk annyira sikeres volt, hogy mind a pénzben, mind a sikerben szertettek volna többen osztozni, és nem az alapító okiratban lefektetett módon.**

Mindebben nekem az fáj a legjobban, hogy az ellenem szavazó kurátorok még a folyamatban lévő kárpótlási ügyekkel sem törődtek. Az osztrák kárpótlásból még százmilliók nagyságrendben járna pénz túlélőknek, több forrásból pedig potenciálisan milliárdok a közösségnek – és nem látom, ki, mikor és hogyan fog ennek a végére járni. A munkatársaim ugyanis szolidaritásból velem együtt fölállnak. Elvész mindaz a

* Teljes nevén Conference of Jewish Material Claims Against Germany. A Németországgal jóvátételi tárgyalásokat folytató nemzetközi zsidó szervezet neve. (a szerk.)

** Keller László amerikai állampolgár, a World Jewish Congress kelet-európai irodájának vezetője.

kárpótlási ügyekkel kapcsolatos tudás, ami itt négy év alatt felhalmozódott. Menet közben, teljesen értelmetlenül verték szét az irodát, hiszen júniusban amúgy is lejárt volna a mandátumom, és addig gyakorlatilag az összes érintett megkapta volna a kárpótlást.

– Úgy tűnik, akik ellened voltak, jól lobbiztak, mert megnyerték maguknak a kuratórium többségét.

– Na de, milyen ez a kuratórium? Amikor a kormány képviselője, megunva a trécelést és az ácsorgást, rájuk kiabált, hogy „üljenek már le a fenekükre!”, akkor ezek a hetven éven felüli, sokat szenvedett, százszor megtört gerincű emberek, mint az óvodások hupantak le a székekre. Egy ilyen kuratóriummal sok mindent el lehet intézni a színpalak mögött.

– Hogyan alakult a Mazsók viszonya a kormánnyal, amíg te voltál az irodavezető?

– Én a kormány tisztségviselőinek egy részétől nagyon sok támogatást és segítséget kaptam. Ilyen volt **Martonyi János** külügyminiszter és **Fónagy János** miniszter. Mások – például a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma képviselői – készségesek, udvariasak voltak, csak éppen nem tartották be a megállapodásokat: például 1997 óta nem kapta meg a közalapítvány a neki járó öt festményt, ami tűrhetetlen. Két embertől nagyon komoly segítséget kaptunk, a többiek részéről észleltünk valamilyen tárgyalási szándékot, ami azonban valamilyen ok miatt nem realizálódott. Nem tudom, hol van zsidó ügyekben a kormány döntéshozó fóruma. Mi szeretnénk volna, ha ez a fórum testet ölt, és létrejön egy tárcaközi egyeztető bizottság. Ez az igazságügyi, a pénzügyi, a külügyi, a kulturális tárca, valamint a miniszterelnöki hivatal képviselőiből állt volna. Mert ha például a műkincsek ügyét nézzük, ebben mind-egyik érintett. Mikor ezt fölvetettük, minden tárca képviselője azt mondta, hogy ez jó ötlet, de nekünk kéne kezdeményezni, szóljunk ennek és ennek (nem akarom az illetőt megnevezni, mert ezzel talán végleg elrontanám a dolgot). Megkerestük őt, tetszett neki a gondolat, majd nem történt semmi. Azt már nem tudom követni, hogy miért. Nincs tehát fórum, amelyik ilyen ügyekben döntene. Valahol valakik ad hoc jelleggel döntögetnek ezekben a kérdésekben. Koncepciónak, felhatalmazásnak nyomát sem látni.

– Nem adtál időnként magad is okot a támadásokra? Amikor például a Mazsók-iroda három munkatársa business class repülőjegyet vásárolt Amerikába?

– Ezt nem a Mazsók-iroda csinálta, hanem volt helyettesem, **Sessler György**, személyesen és önkényesen. Amikor júniusban elbocsájtottam őt, ám a kuratórium kényszerített, hogy visszavegyem, ő vérszemet kapott és sok mindent megengedett magának, én pedig nem kerestem a konfliktust. Miután a kuratórium még azt sem vizsgálta, hogy jogosan mondtam-e fel neki, hogy a munkájával kapcsolatos kifogásaim igazak-e, mit tehettem volna?

Én azonban valóban számtalan támadási felületet adtam: idegen test vagyok a magyar zsidóságban. Nem tartozom sehová, nem csatlakoztam seho-

*Egy ilyen
kuratóriummal
sok mindent
el lehet intézni
a színpalak
mögött.*

va, nem kerestem szövetségeseket, úgy véltem, hogy titkárként egyenlő távolságot kell tartanom mindenkitől, de mindenki velünk együtt kell működnöm. Ez a kialakult helyi kultúrában kevésnek bizonyult.

– Politikai okai nem lehettek az elbocsátásodnak?

– A Mazsihisz és köztem elég erős a politikai nézetkülönbség: én megbékélés-párti vagyok. Tarthatatlannak vélem, hogy a meggyilkolt zsidók elrabolt vagyona a magyar képtárakban, mint nemzeti kulturális örökség szerepel, de az is tarthatatlan lenne, ha a magyar zsidóság kisöpmőné a hazai képtárakat, amelyek amúgy sem túl gazdagok. Úgy gondolom, itt kiegyezésre van szükség, méghozzá elsősorban nem is vagyoni, hanem szimbolikus kiegyezésre. Volt egy nagy álmom: egyszer, csak egyetlen egyszer tartsanak Magyarországon is olyan gyászpercet, amikor az összes autó leáll, az összes sziréna megszólal

és ez a szerencsétlen ország megemlékezik a megölt zsidó polgáraitól. Ez az én álmom, ám ebben senki nem érdekelt.

A jelenlegi kormány nagyon sok gesztust tett a magyar zsidók felé. A miniszterelnök ellátogatott a szeretetotthonba; a miniszterelnöki külön keretből felakarták újítani az auschwitz magyar kiállítását. Tény, hogy nagyon rossz volt a kiállítás kidolgozott forgatókönyve, ám ezt korrekt módon szakmai véleményezésre először a hitközségnek adták át, amely ehelyett az újságban leantizemitázta a kormányt. Ez súlyos hiba volt, bűn, aminek máig isszuk a levét. De azért a kormány bevezette az iskolai holocaust-megemlékezést, holocaust-múzeumot kíván létrehozni, kifizette az élet elvesztéséért járó kárpótlást, ha maga az összeg alkotáymányellenesnek bizonyult is. Az előző kormányok semmit sem fizettek. Ez a kormány tett jó pár gesztust, amit a zsidók részéről semmilyen viszontgesztus nem követett. Illetve egyik nap elhangzik a hitközség elnöke szájából, hogy történelmi megállapodást írtak alá a kormánnyal, és 150 éve nem volt ilyen jó a zsidóknak, majd másnap megint kezdődik valamilyen sérelmi akció. A hitközség tehát teljesen kiszámíthatatlan.

A kormány pedig úgy gondolja, hogy ennyi gesztus után nem léphet azzal közvélemény elé, hogy a magyar társadalom a zsidóknak még tartozik valamivel, és nem is érzi szükségét. Külföldön mégis mindig eljártssza, hogy a nemzetközi kíváncsalmaknak megfelelően hajlandó foglalkozni a zsidóság kárpótlásával, különösen ami a műkincseket és az egyéb lezáratlan ügyeket illeti. Külföldi konferenciákon ezt mindig nagy-szerűen előadják, majd itthon nem történik semmi. A Mazsihisz sem érdekelt a megbékélésben. A Mazsihisz közjogi-történelmi egyház. Valójában azonban afféle általános jogvédő társadalmi szervezet funkcióját látja el, ezen a címen az összes magyarországi zsidó nevében fellép a médiában, politikai szövetségeket köt és ellentéteket tart fenn, noha erre semmiféle közjogi vagy demokratikus legitimitása nincs. Csak éppen ez a kialakult helyzet. Ha megtörténne a megbékélés, akkor szembe kéne nézni a történelmi egyház szerepével, és kiderülne, hogy mennyivel kevesebb embert képvisel, mint amennyit állít.

Az a véleményem tehát, hogy mind a két fél érdekelt abban, hogy komoly tárgyalásokra ne kerüljön sor.

- Nem próbáltak téged titkári munkád során különböző ajánlatokkal megkönyékezni?

- Nem. Csupán azt várták volna el tőlem, hogy alázatos legyek, meghunyászkodjak, mindenre engedélyt kérjek. Én viszont éltem azokkal a lehetőségekkel, amelyeket jogosnak gondoltam.

- Azt mondtad, a feszültségek akkor kezdődtek, amikor az iroda tevékenysége túlságosan sikeresnek bizonyult.

- Nem a siker volt az oka elsősorban. Az még senkit sem zavart, amikor a gettókat megjárt holocaust-túlélők megkapták a maximális kárpótlást. Az sem volt baj, hogy komoly összeget kapott munkánk révén a Zsidó Szociális Segély Alapítvány. Akkor kezdődtek a feszültségek, amikor a Mazsókhoz magához kezdett a pénz befolyjni.

- Ez nyilván mást is zavart, hiszen a magyar zsidóságban a pénzek mindeddig egy centrumban voltak.

- De hát eddig is volt pénz a Mazsókban! Az ingatlanok jövedelméből 350 millió forintot osztottunk ki a fennállásunk alatt. Köztudott volt, hogy a Mazsihisz után a Mazsók a második pénzügyi centruma a zsidóságnak. Ezzel a pénzzel pedig a kuratórium rendelkezik.

- Nem éreztél olyan próbálkozást, hogy amint a komoly pénzek kezdenek érkezni, ezeket megpróbálják a Mazsihisz felé terelni?

- Nekem más félelmeim vannak. Végül is Gilád úr nem a magyar zsidóság képviselője a kuratóriumban.

- Vállalnál még valamilyen feladatot a magyar zsidóság berkeiben?

- Ki akar még velem együttműködni? Ki tart erre igényt? Nem úgy néz ki, mintha erre bárkinek szüksége lenne.

Amikor dolgoztam, mindig a deportáltak, a munkaszolgálatot, gettót megjárt emberek érdeke lebegett a szemem előtt és nem a kuratórium. A kurátorok soha semmilyen nyilvános igényvel velem szemben föl nem léptek, a munkámhoz instrukciót nem adtak, kuratóriumi határozatban soha semmilyen kifogás a munkámmal kapcsolatban nem hangzott el. A kuratórium mint munkáltató, nem töltötte be a feladatát. Nem is nekik akartam megfelelni, hanem a túlélőknek, és ezért is nyugodt a lelkiismeretem.

Politika és szakszerűség

A demokrácia nem azt jelenti, hogy a „jó ügy” automatikusan győzedelmeskedik, csupán azt, hogy a közösség különböző csoportjainak esély adatik érdekük megfogalmazására, az ezek melletti mozgósításra, és kellő támogatottság esetén ezek érvényesítésére. A **Sebes Gábor** ellen szavazó elsőpró kuratóriumi többség is csak arról tanúskodik, hogy a demokratikus honi zsidó közéletben csekély a szakszerű, átlátható gazdálkodás és politizálás híveinek aránya.

Sebes Gábor küzdelme a befolyásos érdekcsoportokkal valójában nem más, mint a technokrata küzdelme az apparatcsik-mentalitást elváró hatalmasságokkal. (A kicsiny zsidó közéletben a „hatalmasság” kifejezés komikusan csenghet, de tüstént értelmet nyer, ha a küzdelem tárgyát szolgáló százmilliós nagyságrendű összegeket tekintjük.) A technokrata magát a szakmai célt (jelen esetben a kárpótlást) tartja elsődlegesnek, az apparatcsik viszont a felesleges kívánságait. Erről szolt Sebes Gábor küzdelme is – vesztére – maga mellé vett helyettesével.

A kuratóriumban zajló belharcokban négy kivethető érdekcsoport mutatkozott meg: a Hitközség, az izraeli küldöttek, az állam képviselői és a demokratikus alternatíva hívei.

1. A Hitközség a magyar zsidóság berkeiben mindeddig egyeduralkodó volt gazdasági téren: évi, immár kétmilliárdra rúgó költségvetése komoly lehetőségeket nyújtott első számú vezetője, **Zoltai Gusztáv** számára a gazdasági tőke politikai tőkévé váltására és viszont. A Mazsók számláin forgó százmilliós összegek így érthetően fölkellették a hitközségi vezetők étvágyát.

2. Az izraeli mentalitás a diaszpóra fölötti szupremácia érzésén alapul, ami különösen erős az elmúlt ötven évben semmi érdemlegeset nem produkáló magyar zsidóság irányában. Érthető hát, ha az izraeli kurátorok úgy vélik: a Mazsók számláit hízoló pénzekből az általuk fontosnak tartott célokra is fordítani kell. Így mindkét hatalmi csoportnak érdeke, hogy a Mazsók gazdasági autonómiáját óvó irodavezető eltűnjön a süllyesztőben. Különösen könnyű az együttműködés, ha az izraeli érdekeket képviselő **Eliezer Gilád** és Zoltai Gusztáv hitközségi vezető régi pajtások a zsidó árvaházból.

3. Az államot képviselő **Várszegi Dóra** (a civil kapcsolatok főosztályának vezetője a Miniszterelnöki Hivatalban) eddigi megnyilvánulásai a kuratórium ülésén egyetlen célról tanúskodnak: az állami kontroll érvényesítése, a törvények betartatása, az államhatalom iránti tisztelet megkövetelése. Így az ő szemében sem lehet igazán jó partner egy olyan irodavezető, aki kemény hangon követeli az állam által öt éve megígért festmények átadását. (Várszegi Dóra ezt a kuratórium ülésén szóvá is tette.)

4. A fenti érdekcsoportok mellett az egyéb zsidó szervezetek nem jelentkeztek önálló erőként: magukkal sodorta őket az uralkodó széljárás. Kivételt képez a **Magyar Zsidó Kulturális Egyesület** és a **B'nai B'rith**, amelyek az 1989-ben indult zsidó megújulás örökösei. Ez a megújulás akkor azzal a reménnyel kecsegtetett, hogy a zsidó közösség magáévá teszi az akkori demokratikus ellenzékiesség értékeit. Ez nem következett be, a modern, demokratikus felfogás hívei kisebbségben maradtak, amint azt a kuratóriumi vita és szavazás is bizonyította. A fenti két szervezet képviselői hiába álltak ki bátran Sebes Gábor mellett a vitában, az erőviszonyokon nem tudtak változtatni. Nem próbáltak előzetesen szervezkedni, lobbizni, nem próbálták meg mások számára is látható politikai irányzattá szervezni magukat. Mindez a demokratikus alternatíva gyengeségét bizonyítja a magyar zsidóság köreiben.

Sebes Gábor pusztán azzal, hogy kézbe vette a kárpótlási ügyeket, és cselekedni akart, a végrehajtó technokrata szerepéből óhatatlanul a politikus szerepébe lépett át. E területen azonban már mások a játékszabályok: a szövetségesek keresése, lobbizás itt alapvető a túléléshez. Továbbra is technokratáknak viselkedni, befolyásos embereket kötelességük elmulasztására emlékeztetni (egyébként jogosan) természetesen ellenséges érzületet szül. A politikai szempontoktól mentes szakszerűség bevezetése a zsidó közéletbe maga is komoly politikai lépés volt. Ez a paradoxon okozta Sebes Gábor bukását.

A MAZSÓK-ról szóló összeállítást Gadó János készítette.

LUGOSI VIKTÓRIA

Harry Potter és a sötétség

Döbbsentem bámulom a tévét. Ahogy mérsékelt reménnyel kapcsolatok, hátha valami értelmeset találok, megüti a fülem egy mondat, és leragadok. A *Harry Potter* könyvek szörnyű veszélyesek, és borzasztó ártalmasak – mondja egy tanárnő. Nem a nyugdíjkorhatár közeléből, amolyan orrára csúszott szemüvegű, mákos hajú, viharvert típus szól hozzám, hanem fiatal, épp hogy harmincas, trendy, szolárium, diszkrét smink. Hű, a mindenit, gondolom és figyelek. Mert, ugye, én sem állítom, hogy a szerző a parnasszusról szólna hozzánk, varázsolni nem tudó muglikhoz, de ha mi a gyerekkorunkban nyugodtan élvezkedhetünk indiános regényeken, akkor a miénk egy *Légy jó mindhalálig* és egy *Két Lotti* között már miért is ne izgulhatnának azon, ki kapja el a cikeszt a kviddicsmeccsen? (Nem baj, ha nem értik. Ha van a környéken egy 10-12 éves, készséggel elmagyarázza. Tuti!) Az indulatos tanárnő, aki a nemzedék megrontásától fél, magyarázattal is szolgál. Szerinte a *Harry Potter* nem az az elsődleges baj, hogy a gyerekek elhiszik, hogy varázsolni lehetséges, és a könyv becsapja őket. Vélhetően ő is érzi, hogy ez nem lenne túl erős érv, hiszen akkor mi van a lámpásból előbújó szellemmel, a hétfejű sárkánnyal, hogy a többi nem is említünk, vagy más meritésből Jónással, a cethal gyomrában. Hanem az a nagy veszély – mondja –, hogy miután mágia valóban létezik, erre nem lehet felhívni a gyerekek figyelmét. Mert jó mágia nincs, csak rontó!

Húhúú! A kijelentés még a stúdióban is érezhetően figyelemre készteti az amúgy tapsgépre parírozó közönséget. A tanárnőnek azonban még mindig vannak rejtett tartalékai. Azt mondja, hogy talán érdemes lenne elgondolkozni azon, hogy ha a középkorban évszázadokig üldözték a boszorkányokat, akkor annak csak volt valami oka! Még ha mára el is felejtettük ezt az egészet. (A tanárnő itt vélhetően a gyógynövények és a keleti orvoslás analógiájára utalt, de ez sosem derült ki.)



Hát, a hit, az ugye, sokra képes. Nemrég az uszodában elmesélte egy kislány, hogy náluk az iskolában az igazgató néni betiltatta a *Harry Potter*-t. Tilos elolvasni! Az ugyanis ellenkezik a keresztény világnézettel, az egy ördögi könyv. Kérdezem tőle, honnan tudja, ha bele se nézett. Azt mondta, az neki elég, ha az igazgató néni mondta. Meg azt is, hogy az fekete mágjáról szól, ezért az igazgató néni a szüleit is megkérte, bele se olvassanak, mert az Isten megbünteti őket.

Elbizonytalanodtam. Mert akkor mi van a bűvészekkel, a csiribi-csiribákkal? Az illuzionistákkal, a meseirodalom varázslókkal terhelt részével? És tessék mondani, akkor megint az egész világ hülye? De hát engem arra tanítottak, hogy mindenkinek tiszteletben kell tartani a hitét. Az pedig erős. Olvasom, hogy Dél-Afrikában minden nyolcadik lányt megerősözkolnak. Utoljára egy öthónapos csecsemőt. Hír is csak azért lett belőle, mert úgy tűnik, a baba túléli a történeteket, az pedig mégiscsak szenzáció. Arrafelé ugyanis abban hisznek, hogy aki szűzekkel szeretkezik, az ki- gyógyul az AIDS-ből. A helyi adatok szerint pedig minden nyolcadik lakos HIV-pozitív. Ezen a ponton visszasírom a boszorkányégetést.

Amikor ezeket a sorokat írom, advent van. Szeretem a fenyő illatát, a fényeket és tetszik az adventi várakozás, a fahéjillatú készülődés. Mások hitét tiszteletben kell tartani, erre tanítottak. Hivatalból hallgatom hát **Hegedűs Lóránt** adventi prédikációját. A Pest környéki kisvárosban dugig a művelődési ház. Az ünnepi műsorban gyönyörű bukovinai székely népmese szól, a *Kecs-*

kés együttes Jézus születéséről énekel, amikor is 12 órával köti a bokrétát. Milyen szép kép! A „bibliás pap” is ezért jött. Csak istenhez fohászkodik, nem akar politikáról beszélni, megtette azt már előtte **Balczó András**. Felhívta a figyelmet a veszélyre, hogy az MSZMP hátán felkapaszkodnak majd a zsidók is, tessék vigyázni. Piano az egész, ahogy az ünnephez illik. A lelkész is csak annyit mond (a tömörítésért elnézést):

„Legyünk éberek! Kedves testvéreim, adventi várakozás idején nő a sötét és fohászkodunk Istenhez, el ne hagyj Uram! Az Adventi várakozás éberségre ösztönöz. Pál apostol útmutatása is így szól: (a lelket el ne altassátok!) Adjunk hálát az Úrnak, hogy egyre több ember akar éber lenni. Szükség van a szeretet igehirdetésére, de ez csak akkor vezet el Krisztushoz, ha a legbátrabb cselekedetekre indítja az embereket.”

A gyertyák lobognak, a tömeg pisszenés nélkül figyel. Az arcokon révedező mosoly. Szép ez. Senki sem kérdezi, mi a legbátrabb cselekedet. Én sem akarom. Inkább istentisztelet ez, mint pártrendezvény. No meg a lelkész is figyelmeztet, hogy az ellenoldal hisztérikus, és lelkükben vad törzsi sovinizmus munkál.

Hazamegyek, és a sötét oldalról mesélek a gyerekeknek. A *Harry Potter*-ból. Seprűs repülésről, varázsitálokról és csodálatos lényekről. Fél. De nem a *Harry Potter*-tól, a sötétségtől. Neki fel tudom gyújtani a villanyt.

MENDORA
Védjegy tulajdonjoga eladó

Az oltalom éttermek, panziók, szállodák üzemeltetésére, az ezekkel kapcsolatos szolgáltatások; telefon(fax)-összeköttetések; export-import kereskedelmi ügynökségek, hirdetés, régiség-, ékszer-, drágakőbecslés és -árusítás, ajándéktárgyak, stb. tevékenységekre terjed ki. Érdeklődni lehet: dr. Fehérvári József ügyvédnél. Tel.: 06-(20)-934-3193; 351-2322.

Viták nélkül

December 2-án tartotta tisztújító közgyűlését a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület

Az Egyesület mintegy négyszáz tagjából harmincnégy fő tartotta fontosnak a részvételt. Elnöki beszámolójában **Feldmájer Péter** méltatta az Egyesület gazdag kulturális tevékenységét. Elsőként a program gerincét adó szombat esti társasági kört említette meleg szavakkal, majd az Egyesület kiadásában megjelenő Szombat folyóiratot méltatta, kiemelve annak magas színvonalát, valamint azt, hogy a lap szerkesztői nemcsak a zsidó, hanem az országos sajtóban is rendszeresen publikálnak. Áttekintve a további eredményeket, a következőket emelte ki: immáron harmadik alkalommal adják át az Egyesület által alapított *Zsidó Kultúráért* és *Várhegyi György* díjakat. (Előbbit 2001. decemberében **Szabó István** filmrendezőnek adták át, utóbbit – mely a zsidó oktatás terén nyújtott kiemelkedő teljesítményt díjazza – **Kardos Ágnes**, a Lauder iskola fiatal judaisztikai tanára kapta.) **Dávid Krausz** elhunytá alkalmából emlékestet rendeztek a korábbi izraeli nagykövet tiszteletére, melyen a magyar politikai és kulturális élet számos képviselője vett részt. Az Egyesület megrendezte a Zsidó Kultúra Napját, melynek legkiemelkedőbb eseménye a drámaíró verseny volt. Színesíti az Egyesület életét a

kezdetektől működő vasárnapi természetjáró kör, valamint a nemrég újra indított képzőművészeti kör. Az Egyesület képviselője jelen van a kárpótlási ügyekkel foglalkozó Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány kuratóriumában, valamint abban az (egyelőre informális) testületben, amely a honi zsidó szervezetek antiszemitizmus elleni fellépését próbálja koordinálni. A személyi jövedelemadó társadalmi szervezetek számára felajánlható egy százalékaiból közel egymillió forintot kapott az Egyesület. Megjelent a „Zsidó sorsok magyar filmen” címmel tartott konferencia előadásait tartalmazó kötet, melyet a *Szombat* folyóirat állított össze. Végezetül: az Egyesület felvételt nyert az Európai Zsidó Közösségek Szövetségébe. Végül az elnök köszönetet mondott mindazoknak, akik az Egyesületet munkájában segítették: a MAZSIHISZ-nek, a MAZSÖK-nek, az Ortodox Hitköziségnek, az egyesület adminisztrációját vezető Deák Andreának, továbbá azoknak, akik az Egyesület javára ajánlották fel adójuk egy százalékát.

Rajki András elnökségi tag rövid pénzügyi beszámolójában közölte, hogy a bevételek és a kiadások 2001-ben egyaránt hatmillió forintba rúgtak, így a pénzügyi helyzet stabilnak mond-

ható. Ebből az összegből a Zsidó Kultúra Napja 1.4 millióval részesedik. A tagdíjakból származó bevétel 2001 október 31-ig 430 ezer forint volt.

Székely Gábor, aki egy ciklussal korábban köszönt le az elnöki tisztségről, ezúttal a jelölő bizottság nevében lépett a dobogóra, és ismertette az új elnökség összetételére vonatkozó javaslatot. Mivel további személyeket a jelenlévők nem javasoltak, kiosztották a szavazócédulákat. (Az új elnökség összetételét lásd külön.) Ezeket minden tag kitöltötte, majd – míg a szavazatszámolás folyt – **Janklovics Tibor** elnökségi tag beszélt az általa szervezett képzőművészeti happeningről, melynek keretében harminckét élővalbeli művész készített egy-egy alkotást a „Brit – a szövetség” címmel. Ezután különböző javaslatokat tett: egyebek közt egy antirasszista, antiszemitizmus ellen küzdő szervezet létrehozására, valamint egy új folyóirat indítására, mivel szerinte a *Szombat* nem foglalkozik közéleti témákkal.

Olti Ferenc elnökségi tag a zsidó szervezetek együttműködését pártolta. Mivel ő az erre tett – fent említett – kísérletet reménytelennek tartotta, azt javasolta, hogy a Mazsike álljon egy ilyen kezdeményezés élére.

Új vallásos zsidó szervezet alakult Budapesten

A *Mizrachi* (vallásos-cionista) mozgalom célkitűzéseit megvalósítandó, új vallásos szervezet alakult meg a budapesti Desewffy utcai zsinagógában. Az *Or Hadash* (Új Fény) Alapítvány kuratóriuma 2001. november 22-i ülésén úgy döntött, hogy „támogatja” a „Budapest VI. kerület Desewffy utca 23. szám alatti Bikur Cholim templomban működését megkezdő vallásos oktatási és nevelési programot, valamint egy vallásos kulturális centrum létrehozását” és „rendszeres vallási oktatást” biztosít „ifjúsági és felnőtt szinten egyaránt”. **Herczog László** elnök elmondta, hogy alap-, és emeltebb szintű vallási oktatás mellett héber nyelvet, valamint magyarországi zsidó történelmet is kívánnak

oktatni. Elmondta azt is, hogy rendkívül fontosnak tartja az előimádkozók és a Tóra-olvasók képzését is, mivel nélkülük nem képzelhető el a normális vallásos élet. Szintén kiemelte a zsidóság egységének szükségességét, és azt, hogy a magyar ortodoxia visszatalljon saját gyökereihez. Az *Or Hadash* Alapítvány kuratóriumának tagjai még **Haraszi Sándor**, **Helper Tamás**, **Dr. Jung József** és **Nádel János**.

Hogy az Alapítvány munkája mennyiben lesz fontos, és hány embert vonz majd, azt az idő fogja eldönteni, a zsinagóga klubhelysége mindenesetre alkalmas egy ilyen oktatási központ befogadására, és az újjáéledt Bné Akiva vallásos-cionista ifjúsági mozgalom is szép eredményekkel büszkélkedhet. Novemberben az egyik frontember, **Róna Aser**, családjával együtt alijázott, így nehéz lesz megteremteni azt az állapotot, hogy a zsidóság szempontjából legképzettebb emberek ne hagyják el rögtön az országot.

Ezután érdekes vita bontakozott ki az Egyesület közéletben elfoglalt helyéről. Többen közgyűlési határozatként kötelezően előírták volna az elnökségnek a taglétszám növelését. Az Egyesület régi dicsőségére visszatekintve méltatlannak találták a négyszáz fős tagságot és a heti egy-két programot. **Sellei Iván** azonban emlékeztetett, hogy az idők megváltoztak. Elmúltak a rendszerváltás lázas hónapjai, mikor a Mázsike csúcskorszakát élte. A mai, munkától túlterhelt középmezőnynek nincs annyi ideje a kultúrprogramokra és politizálásra. A számtalan zsidó szervezet között négyszáz tag jut az Egyesületnek, ami nem olyan nagyon rossz – vélte.

A hozzászólások végén az elnök összegezte és egyenként megszavaztatta a javaslatokat. A közgyűlés ezek közül az alábbiakat fogadta el:

- fölemelik a tagdíjat 3.000 forintra (nyugdíjasoknak 1500 Ft);
- az Egyesület kapcsolatokat épít ki külföldi zsidó szervezetekkel;
- az Egyesület törekedjen a hazai zsidó szervezetek közötti koordinációra;
- az elnökség kövessen el mindent a taglétszám növelése érdekében;
- az elnökség tegyen erőfeszítéseket, hogy a Garay utcából méltóbb helyre kerüljön az egyesület;
- vegyék föl a kapcsolatot a vidéki zsidósággal;
- a Szombat foglalkozzon többet az Egyesület életével;
- az elnökség feladatának tekinti, hogy az időközben elhunyt **Bollmann György**inek, az Egyesület alapító tagjának emlékét ápolja.

jég

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület új elnöksége

Feldmájer Péter elnök

Bonta Miklós

Deák Gábor

Garai Péter

Hoffmann Iván

Janklovics Tibor

Kirschner Péter

Korányi László

Olti Ferenc

Rajki András



A Mázsike 2001. évi díjazottjai: **Kardos Ágnes és Szabó István**

December 12-én chanuka ünnepe alkalmából tartott fogadásán a Közép-és Kelet-Európai Környezetfejlesztési Intézetben adta át **Feldmájer Péter**, a Mázsike elnöke, a „Magyar Zsidó Kultúráért” díjat **Szabó István**, Oscar díjas filmrendezőnek valamint a zsidó oktatásért alapított „Várhegyi György” díjat **Kardos Ágnes**nek, a **Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola** tanárnőjének.

A műsorban részt vettek a **Lauder Iskola** diákjai, (**Simó Attila** tanítványai), valamint a **Sabbath Song** együttes.



Esztertáska



Női emlékezet

Két hónapon át a női emlékezet témakörét járjuk körül. Többben talán meglepődnek, mitől lehet „női” az emlékezet? Az *écriture féminine*, a feminista irodalomelmélet alaptétele szerint más a női írás. Leképeződik-e ez az emlékezetben is? Elbeszél és írott női történetek elemzői kiemelik például, hogy nők gyakrabban igazítják emlékeik sorrendjét családi eseményekhez, esküvőjükkel, gyermekeik születésével mérik az időt. Tudatos írók ugyanakkor gyakran elutasítják, hogy nőiségük s ne íróságuk kerüljön előtérbe. Ezeket a kérdéseket boncolgatja az alábbi interjú.

Beszélgetés Beney Zsuzsa költővel, irodalomtörténésszel a különböző identitásokról, valamint női és a zsidó irodalom kérdéseiről

Beszélgetőtárs: Pécsi Katalin

– **Beszéljünk először arról, hogy milyen volt a neveltetésed.**

– Egy kicsit zsidó, egy kicsit ateista neveltetést kaptam. Tízéves koromtól kezdve zsidó gimnáziumba jártam. Amikor elkezdtem az iskolát, a numerus clausus miatt nem is vettek volna föl máshová. Ez nagy szerencsét is jelentett, mert egész kiváló iskolába kerültem. Annak az iskolának egyébként nem volt olyan zsidó szelleme, ami befolyásolt volna bennünket. Neológ iskola volt. A tanárokat a zsidó származású tanárok legjobbjaiból válogathatták össze. Ez az időszak elég vészterhes volt. A félelem elnyomta bennünk a valódi dolgokat, bár tanultunk héberül és olvastuk a bibliát. A gyerekek igen változó környezetből jöttek. A pestiek általában nem voltak vallásosak.

– **Mi történt a családdal '44-ben?**

– Nagyon nehéz helyzeteket éltünk át, bujkálnunk kellett, édesanyámat csaknem agyonlőtte a Gestapo. Édesapám komoly szívbeteg volt, jó ideje tudtam, hogy nemsokára meg fog halni. Valami csoda folytán édesanyám mégiscsak hazakerült de édesapám rövidesen, '45 márciusában meghalt. Anyám bátyja sokat segített nekünk. Anyámmal végig igyekeztünk együtt maradni. Egyszer úgy volt, – 14 éves lehettem akkor – , hogy anyám egy időre egy zsidó gyermekotthonba vitt engem, a húgommal együtt – rémes érzés volt ott maradni! – , de aztán szerencsére anyám inkább hazavitt bennünket. Ennek a „megérzésnek” az életemet is köszönhetem, ugyanis néhány nap múlva abban a gyermekotthonban mindenkit megöltek...

– **Zsuzsa, Te hívó vagy?**

– Fogalmam sincs róla, azt kell mondanom. Sokáig azt hittem, hogy valamilyen értelemben – igen.

Talán azt mondhatnám: biztos, hogy nem vagyok hitetlen, de azt nem tudom, hogy valóban hívó vagyok e.

Van egy hasszid legenda, ami valahogy így szól: Egy jámbor ember megkérdezi a rabbót: „Hogy lehet az, rebbe, hogy mi hívők annyi bűnt követünk el?” A rabbi így felel: „Nem tudod, fiam, hogy a hit azt jelent: vajh'ha hinnénk?” Valami ilyesmi él bennem. Az bizonyos, hogy roppant erős az affinitás. Talán annyit változtam az idők során, hogy régebben még verset is írtam erről a problémáról, meg prózát, – most meg már nem tudom szavakkal körülírom magamban, mi a „hit”. Ma már nem találok olyan nyelvet, amin a saját bizonytalanságaimat, meghatározhatatlanságaimat artikulálni tudnám. A létezés különböző rétegei között annyi átfedést, annyi áttűnést látok (ezek hol egyetlen egy szempontból láthatóak, hol meg egyáltalán nem láthatóak), hogy – ha megfogalmazatlanul is, ezek eleve feltételeznek magukban valamilyen hitet, mert különben a világ olyan kaotikusnak tűnne, hogy az ember számára elviselhetetlen lenne. Hogy az ember el tudja képzelni, hogy ilyen sokféle aspektusa, vagy megnyilvánulása van a létezésnek, és ezt el is tudja viselni, ez valami olyat jelent, hogy van benne valami mag, ami képessé teszi a különböző létformák elviselésére. És a különböző létformák egymás mellett léte nem fogható fel másképpen, mint hittel. Rációval semmiképpen. Egy efféle irracionális meggyőződésnek mindenképpen van köze a transzcendenciához.

– **Hogyan alakult ki a kettős pályád, hogy orvos is lettél meg irodalmár is? Melyik volt előbb?**

– Az írás. Írtam már középiskolás koromban is. '48-ban kellett döntenem, akkor mentem egyetemre. Nagyon sok minden oda vezetett, hogy azt mondtam: orvos leszek. Az egyik ok az volt, hogy úgy éreztem: valamit tenni kell az

emberekért, mielőtt megszólalnék!... Ezen kívül az is belejátszott, hogy abban az időben már az is érződött, hogy jobb valami egzakt dolgot választani foglalkozásnak, valami olyat, amit nem nagyon befolyásolhatnak. Sose bántam meg, hogy orvos lettem, nagyon szerettem...

- Közben mindig is írtál? Párhuzamosan élted az orvos- és az irodalmár életedet?

- '48-tól tíz évig nem írtam semmit, aztán '58-ban elkezdtem esszéket írni, a következő évtizedben írtam valamennyi verset is, aztán az első kötetem után elég sok verset, de közben, a versírás egyes fázisai között mindig elég nagy szünetek voltak...

- Melyik volt az „igazi” közege? Az orvosi vagy az irodalmi?

- Ezen sokat gondolkoztam én is, de nem tudok végérvényes választ adni rá magamnak sem. Valószínűleg valamilyen lélektani ok miatt szükségem volt rá, hogy kétfélét csináljak. Úgy érzem, hogy kellett ez a kettősség, mégpedig abból érzem úgy, hogy amikor már nyugdíjas lettem mint orvos, akkor is mindig szükségem volt arra, hogy folytassam ezt a munkát, és még évekig dolgoztam mint helyettes... Nagyon boldogan voltam orvos, de ezért soha nem hagytam abba az írást se nagyon hosszú időre. Ugyanakkor írói vagy költői öntudatom egyáltalán nincs. Nem tudom azt mondani, mint barátaim közt sokan, hogy „költő vagyok”. Egyáltalán nem. Azt hiszem, azért nem, mert félelmetesen élem át azt az érzést, ami minden versnél újra és újra előjön, hogy ez az utolsó... Vajon tudom-e még folytatni...? Legalábbis én ilyen formában írok.

- Intim dolog számodra az írás?

- Nem mondanám, hogy intim. Mindenki, aki ír, egy kicsit tudatában van annak, hogy másoknak is ír. Talán még, aki naplót ír, az is gondol rá - rejtetten -, hogy érthető legyen, amit ír, mások számára is. De sohasem az motivált a versírásra, hogy megjelenjen a köte-

tem, vagy hogy olvassák. Az olvasók annyiban érdekeltek csak, hogy olyan formában próbáltam írni, hogy érthető legyen. Ebben az is közrejátszott, hogy a napjaim nagy részét mindig is olyan közegben töltöttem, ahol nem az irodalom volt a téma. Egész más szinten zajlott az élet is, a beszélgetések is, az elvárások is...

- Volt előtted valamilyen családi vagy másfajta minta, amit követtél azaz, hogy költőnő lettél?

- Nem, semmi. Édesapám rendkívül művelt volt, tőle tanultam nagyrészt mindazt, amit tudok, tőle lettem az, amivé lettem. Ha nem is mindenről

kor egyszer Amerikában voltam, egy összejeövetelen a feministák csodálkoztak az álláspontomon. Sokszor szorultam kisebbségi helyzetbe, de *soha nem azért, mert nő vagyok*. Rengeteg más ok miatt, igen. *Azért például, mert zsidó vagyok*. Nyugaton azért, mert kelet-európainak számítok, magánéleti dolgok miatt is, de *amiatt, hogy nő vagyok, én csak olyan helyzetbe kerültem, hogy nőnek kezeltek, és ez egy természetes dolog*. Ha a férfiakat és a nőket külön kezelik, az nem jelent önmagában valamiféle mellőzést vagy rossz minősítést.

Hogy a saját költészetemet ez mennyire befolyásolta? Én mindig nagyon érzelmes költő voltam, a *költészetem nagy része különféle szenvedélyekkel van tele*. Hogy a férfiak is ilyen módon élik-e meg a szenvedélyt - elsősorban a szerelmi szenvedélyt - , azt nem tudom megmondani, mert azt sem tudom, hogy egy másik nő hogyan éli meg. Aha azt mondom, hogy a líráim egy nagyon szenvedélyes líra, ezzel egyben azt is állítom, hogy *egy női szenvedélynek a lírája*. Igen, a női szenvedély hangja szólal meg bennem...

- Mennyire fontos számodra, hogy nő vagy?

- Nagyon fontos. De egyáltalán nem azért, amit írok. Hanem mert *szerettem az életnek azt a formáját, hogy nő vagyok*. Mondjuk egy férfi-nő kapcsolatban énnekem nagyon jó, hogy én vagyok a nő! Sok örömem volt abban, hogy nő vagyok, életem során. Sok szempontból szeretnék megvál-

tozni, de azzal, hogy nő vagyok, nincs problémám, sőt örülök is neki. Valamiképp úgy élek együtt a nőiséggemmel, hogy ez vagyok én.

- Nemrég hallottam feminista nyelvéstől előadását arról, hogy egzakt módon is megragadható, hogy a „női hang” másmilyen, mint a „férfi hang”, és hogy az újabb kutatások azt is vizsgálják, a férfiakra inkább jellemző az a beszédmód, hogy monologizálnak, míg a nők számára az a „jó beszélgetés”, ha lelkesen egymás szavába vágva, közö-



amit olvastam ő beszélt nekem először, neki köszönhetem mindenképp, hogy megtanultam olvasni.

- A női mivoltod befolyásolta valamilyen képpen a költészetedet? Más lett ettől a művészi utad? Egyáltalán: hogyan éled meg, hogy nő vagy?

- Az érvényesülésem biztos, hogy ettől nem más. Soha nem éreztem, hogy azért, mert nő vagyok, ér engem valamiféle megkülönböztetés. Egészen biztos vagyok benne, hogy emiatt soha nem ért engem például mellőzés. Ami-

sen építhetik a témát... Mit gondolsz erről? van erről tapasztalatod?

– Soha nem gondolkoztam még erről, de valószínűleg igaz.

– Akkor tehát a versben is másmilyen lehet a „női hang”?

– Sokan azt mondják, hogy nem más, és van olyan költőnő barátnőm, aki nagyon tiltakozik az ellen, hogy őt egyáltalán költőnőnek nevezzék. De én szerintem a versben mindenképpen, rendkívül átüt az írójának a személyisége. Ebből a személyiségből szerintem *kivághatatlan az a rész, hogy női módon éli meg a világot*. És azt hiszem, hogy női módon megélni a világot mégiscsak másmilyen, mint férfi módon. Egészen más. *Csakugyan több benne a nem-racionális.*

Vannak olyan örömförrások, amelyek csakis a nőknek jutnak. Persze sok szempontból nehezebb is a sorsuk – nekem se volt könnyű életem! De azért mondjuk egy terheesség olyan fantasztikus öröm lehet! Vagy egy kisbabával való kapcsolat, amit egy férfi, nem hiszem, hogy ilyen módon tud megélni.

– Ahogy körülnézek a szobámban – gyönyörű kis tükreid, és patchwork-képeid vannak a falon – úgy érzem, az életnek ezek az apró szépségei és örömei legalább annyira fontosak lehetnek a számodra, mint a nagyok... Emlékszel arra, amikor Jeruzsálemben együtt nézelődtünk a sukban, és gyönyörködve tapogattuk végig a szép cserépedényeket meg a finom, filigrán ezüstdből készült ékszereket? Talán mi, nők sokszor azért is bírjuk jobban a nehézségeket, mert ezek a mindennapi örömöket segítenek az élet elviselésében. Vigasztalni is tudnak a kis dolgok, vagy legalábbis sokféle feszültséget kanalizálni...

– Vannak férfiak is, akik képesek például arra, hogy barátságos otthont teremtsenek, én is sokat tanultam valakitől, de azért a magam képére formáltam át, amit tanultam, és az biztosan más...

– Szoktál „női irodalmat” olvasni?

– Igen, szeretem az angol írónőket, akiknek az írásaiból biztosan meg lehet állapítani, hogy írójuk nő. Varázslatosan szép írások ezek. A mai, „szókimondó” írásmód távolabb áll tőlem ne felejtőd el, hogy én vagy két generációval idősebb vagyok! Engem fiatal lánykoromban sokkal szemérmesebbnek neveltek...Látom a fiatalokkal kapcsolatban, hogy nemcsak ők látnak prűd-

nek, de valóban az vagyok! Egyszerűen máshogy beszélnek a mai fiatalok, a szavaik is mások, és az egész kommunikációjuk. A múltkor azt kérdezte csodálkozva egy fiatal lány ismerősöm, hogy miért kértem meg, tegezzen engem, miközben a társaságunkban lévő, régi barátommal meg magázódunk. Alig tudtuk megmagyarázni neki, hogy a tegezésre a mi nyelvünk nem könnyen állna rá: amikor mi voltunk fiatalok, akkor ez volt a szokás, és ma már borzasztó nehéz lenne ezen változtatnunk... Ugyanakkor az általános-sá vált tegezéssel nagy a veszteség is: az egy óriási pillanat, amikor két ember, aki eddig magázódott, elkezd tegeződni.

– Az európaiságod vagy a zsidóságod a meghatározóbb számodra?

– Az európaiságom egy zsidó meghatározottságú európaiság. Nagyon foglalkoztat az a gondolat, hogy az európai kultúrát mennyire befolyásolta a zsidó kultúra. Szerintem igen erősen befolyásolta, különösen itt, Közép-Kelet Európában. Az itteni kultúra a zsidóság által erősen átjárt, befolyásolt – sőt, az utóbbi évszázadban nagy részben a zsidóság által megalkotott – kultúra.

– Mennyire befolyásolta a zsidóságot a költészeted? Azt állítja Sanders Iván irodalmár, Nádas Péter amerikai fordítója, hogy Nádas regényeiről akkor is lehet tudni, hogy „zsidó regények”, ha tematikusan éppen semmi se utal rá... Ebben az értelemben zsidó írónak tartod magad?

– Biztos, hogy van egy zsidó fajtája a verbalizáltságnak, sőt nevezhetnénk egy kicsit túlverbalizáltságnak is... Egész biztos, hogy nagyon erősen hatott rám ez a zsidó mentalitás, és a kérdéseknek az állandó újra és újra feltétele. Ahogy az előbb mondtam, az egész elmúlt század irodalmára, nemcsak a magyarra, de főleg a közép-európaira nagyon hatott ez. Az én költészetemben az örökös kérdés – amiről most már, ennyi idős koromban rájöttem, hogy nem fogok tudni válaszolni – , ez a zsidó hagyományból szűrődött át. Ahogyan én gondolkodom, az zsidó gondolkodás, de nagyon nehéz ezt meghatározni, rendkívül nehéz. Egy esszémben arról írtam, hogy **József Attilára** hogyan hatott a zsidó intellektus és szellem. József Attila gondolkodása, az, ami a közép-európai szellem: az a túlajtott megtudni és magyarázni vágyás; az az igény,

hogy tökéletesen pontosan fejezze ki, azt, amit érez; hogy az érzéseket fülhözza valami elmondható szintre, miközben erre képtelen, de nem is tudja elviselni, hogy erre képtelen: mindebben nagyon sok van a zsidó gondolkodásmódból.

Magamra azért nem mondanám azt, hogy zsidó költő vagyok. Inkább azt, hogy *zsidó ember*.

– Elégedett vagy azzal a „szereposztással”, amit az életben készen kaptál?

– Most érkeztem abba az életszakaszba, amikor egyre nagyobb készletet érzek arra, hogy visszanézzek, és megpróbáljam megfogalmazni magamnak, hogy mindaz, ami történt velem az életem során, *kiad-e valami narratívát*, vagy pedig véletlenszerű történetek sorozata volt. Nyilvánvaló, hogy az egyik oldalról nézve mindig minden véletlenek sorozata, a másik oldalról nézve viszont mindig bele lehet látni egy történetet. Lehet, hogy ez a bonyolultnak látszó kérdés annyit rejt csak magában, hogy éppen *énnekem kell eldöntennem, hogy én hogyan látom: történetnek-e avagy esetlegességek sorozatának*.

Sokat szenvedtem életemben, *identitásproblémák* miatt is szenvedtem már eleget, szenvedek a mai napig is. Most már ott tartok, hogy nem tudom, *létezik-e olyan, hogy valaki tökéletesen megtalálja a saját identitása*, és nem az-e az élet vitelének a normális módja, hogy az ember elfogadja, hogy *nincsen igazi identitásait*. Ez a gondolat nagyon sok mindent ad cserébe azért a fájdalomért, hogy *nincsen igazi otthonom*. Az utóbbi években azonban már nem egészen csúszik össze e két dolog: valaha úgy képzeltem, hogy *csak akkor lehetek otthon, ha egy olyan közegben vagyok, amelyikkel identikus vagyok*. Most az az érzésem, hogy ez a kettő nem egészen függ össze, hanem mindeken előtt *saját magamat kell megtalálnom*. Magamra találni nem teljesen ugyanaz, mint hogy a saját identitásomat találom meg. Sajnos az életemnek az egyik tanulsága az, hogy rájöttem, túl sok az ámyalat: nem biztos, hogy ha megtaláltam az identitásomat, azt mondhatom, hogy ettől nyugodt és harmonikus vagyok. *Ennél sokkal bonyolultabb és kevésbé érthető a világ körülöttünk, nem úgy, ahogy azt gyerekefjel képzeljük*. Abban sem vagyok biztos, hogy felnőttként is igazán fontosnak tartom, hogy minden élettartalmat definiálni tudjunk.

JEFFERSON CHASE

Hátukon a láda

A második német-zsidó írónemzedék

A holokauszt utáni német-zsidó irodalom „második nemzedéke” olyasmi, akár egy gölem. Alaktalan massa, amelyet fekete mágiát űző germanisták olykor mesterséges emberi alakká gyúrnak és életre hívnak. Mert ha nem akarjuk elfogadni a „veleszületett, mélyen a tudatalattiban szunnyadó néplélek” fantasztikumát, úgy azt kell mondanunk: csak az a német irodalom létezik, mely az ugyanazon a nyelven alkotó írókból áll össze. Míg a germanisztika irányatosan irodalmi mozgalomról beszél, mintha az így egy kalap alá foglalt írók mind egyazon járszalagon mozdulnának, valójában az olyan szerzők, mint **Maxim Biller**, **Barbara Honigmann**, **Esther Dischereit** vagy akár **Rafael Seligmann**, igencsak különböznek. Ami „zsidó” szerzőként összekapcsolja őket, az főképp egy téma, mely előny, de teher is egyben.

Előny, mert egy mindössze tízenkét éves megszakítástól eltekintve, a német közönség csaknem két évszázad óta igen szívesen olvas vitatott és gyakran a napisajtó által formált zsidó írókat – **Heinétől és Börnétől Krausig és Tucholskyig** –, és teszi ezt különös intenzitással a háború utáni korszakban. Teher, mert az ilyen írók épp ezáltal könnyen a „médiázsidó” kétes szerepébe kerülnek, aki a maga kívülállói mivoltában tetszeleg, és lubickol – azaz ez nem garantálja irodalmi kvalitását. Előny, mert a zsidók történelmi társadalmi helyzete német nyelvterületen előre programozza a kívülálló perspektívát, mely – legalábbis a romantikus irodalomértelmezés szerint – a költő lényének nélkülözhetetlen eleme. Teher, mert nincs író, aki megbirkózhata a beprogramozott témával – egy tulajdonképpen

beilleszkedett kisebbség kiirtásával, illetve ennek a kortársi hétköznapiakra járó következményeivel. Ebben az értelemben a zsidó történelem kivonja magát a német irodalomból.

Kölcsönzött emlékezések

Ha a germanistáknak hiszünk, a „második nemzedék” az jellemzi, hogy Németországban – nyugaton és keleten – viszonylagos jólétben nőtt fel, a holokausztot csak „kölcsönzött emlékezések” formájában ismeri, mégis erősen elhatárolódik a „német” többségtől. **Jurek Becker**, a háború utáni korszak első és legjobb német-zsidó íróinak egyike, aki Ravensbrück és Sachsenhausen koncentrációs táboraiiban töltötte emlékeztetésében többé fel nem idézhető gyermekkorát, a maga helyzetéről szólva azt mondta, olyan érzése van, mint aki valami ládát cipel a hátán, anélkül, hogy tudná, mi van benne. Az irodalom volt számára a módszer, hogy az üresség terhetől megszabaduljon, miközben a ládát fiktív tartalommal töltötte meg. A később születettek másféle terhet hurcolnak. Az ő ládájukban van már egy és más életrajzi tartalom gyermekkorukból, amelyet még szerencsének is lehetne mondani, ha nem okozna mindig nyugtalanságot is, és nem töltene el őket bűntudattal.

Napjainkban talán emiatt ragaszkodnak az írók nyomatékosabban a maguk zsidó identitásához, mint Becker, aki arra a kérdésre, hogy minek tartja magát, ezt a szabványos választ adta: „A szüleim zsidók voltak.” Honigmann, Dischereit vagy Seligmann számára viszont nagyon is fontos, hogy nemcsak a szüleik voltak zsidók, hanem ők maguk is azok; asszimilációellenes, részben a szülők ellen irányuló önértelmezés ez, amely különbözőképp magyarázható. Amint Maxim Biller írta egyik korai elbeszélésében nemzedéke egy fiktív német-zsidó hőséről: „Hugo

visszatérése a maga gyökereihez szélsebesen történt és kabarészerű vonásokat mutatott – jóhiszeműleg azt mondhatni, helyrehozta anyja örökletes hibáját. Aki azonban keményen fogalmaz, kurtán a szemére veti, hogy ugyanazzal a könnyelműséggel és chücpével, mint ő, csak új köntöst öltött fel. Talán, talán.”

Mit *Eichmann an der Börse* (Eichmannal a tőzsdén) című könyvében Esther Dischereit, az első személyben megszólaló elbeszélő német polgártársai otromba érzéketlenségéről szól, és a maga gyakran nevetséges próbálkozásairól a zsidó hagyomány elsajátításáról. Nyelve szaggatott és költői, az íróniától a dühig minden regiszteren játszik. Dischereit, aki lírikusként indult, de már két regényt is közreadott (*Joëmis Tisch, Merry*), olyan szerző, aki politikailag sokra tartja a maga személyes helyzetét, és hangsúlyozottan stilizált nyelvet használ.

Az Eichmannal a tőzsdén tartalmaz néhány mulatságos poént a német filmiparról és a volt kényszermunkások kárpótlásáról, **Martin Walserről** és **Jörg Haiderről**, ám csak néhány sekélyesen ironikus, önbecéző megjegyzést a saját, voltaképpen sokkal érdekesebb témáját illetően, arról ugyanis, hogyan kell léteznie egy zsidó nőnek Németországban. Dischereit eközben némelykor úgy nyilvánul meg, mint valami nyelvi tehetséggel megáldott, hivatásos bölgömási-na – legalábbis azoknak az olvasóknak a szemében, akik valami erőteljesebbet igényelnek, mint balliberális támadásokat a szokásos ellenségek ellen. Nagyobb adag zsidó humor talán elősegítené a klisék fellazítását.

Kettős kívülállás

Dischereittel ellentétben Barbara Honigmann mind a költői igény, mind az önreflexiós késztetés tekintetében mértékletesebb. Mind az öt regénye a hagyományos elbeszélésmódot követi, a tavaly a *Hanser kiadónál* megjelent könyvét (*Alles, alles Liebe* – Csupa, csupa szerelem) meg éppenséggel a legrégebbi szinte már kihalt műfajában publikálta. Honigmann, aki 1949-ben az NDK-ban született, Kelet-Németországba, a hetvenes évekbe helyezi történetét, zsidó származású fiatal színházi emberek és szájaskodó ellenzékiek körébe. Kétszeres kívülállóság ez, kettős ironikus töréssel. Először azért,

mert a rendszert bírálók úgyszólván olyasfélék voltak az NDK-ban, mint a zsidó, másodsorban, mert a zsidó származás önmagában még távolról sem mentesített a keleti áporodottságtól. Az Al-le, alles Liebe szereplői a mai „nostalgistákra” emlékeztetnek (azokról a nosztalgizálókról van szó, akik a mai Németországban a kelet-német viszonyokat sirják vissza – a ford.), akik a *Berliner Volksbühne* kávéházában jönnek össze, hogy megsejteltesse kritikai nézeteiket a kapitalizmusról, a kultúráról és a kancelláról.

Amilyen egyszerű és folyékonyan elbeszélte történet ez, nem is lenne különösebben érdekes a végső kulcsjelenet nélkül, amelyben a regény bajkeverője nekiment a többieknek. *„A velőtökig németek vagytok – írja –, épp abban, hogy annyira szeretnétek jeruzsálemi lakosoknak látni magatokat.”* Habár Honigmann nem az az író, aki egyértelmű politikai üzeneteket akar közvetíteni, itt hirtelen egy kívülálló perspektívájából szól a kívülállókra, akiknek az identitása ez-

zel kérdéssé válik, míg az olvasók lába alól kihúzza a kényelmes moralizálás talaját. Ott lebeg a gyanú: ha a kritikai elhatárolódás túlságosan könnyűvé válik, úgy csupán az alkalmazkodás álcázott válfaja lesz belőle. Honigmann e figurája itt a második nemzedék legfőbb aggályát fogalmazza meg, azt ugyanis, hogy zsidónak lenni végső soron annyi, mint németnek lenni. Mindenesetre feltűnő, mennyire gyakran használják zsidó írók a „német” jelzőt, ha más zsidó figurákat akarnak sérteni. Holott pedig a legtöbb német-zsidó írónak nem jelentéktelen számú német barátja és olvasója van.

Ezzel eljutottunk Maxim Billerhez, aki negyvenévesen a második nemzedék egyik legfiatalabb, legtehetségesebb és a médiával legtudatosabban bántó képviselője. A legtöbb olvasó csak úgy ismeri, mint idegesítő alakot, akik körül botrányok zajlanak, és mint a *Tempo*, a *Die Zeit* és a *Süddeutsche Zeitung* columnistáját. Cikkeiből nemrég jelent meg egy kötet *Deutschbuch* cím alatt. Biller nem annyira esszéistaként, mint

inkább elbeszélőként tud kibontakozni, erre nemcsak éles retorikája és jó szeme teszi képessé, hanem az a tehetsége is, hogy amit elbeszél, azt elraktározza és elmélyítse. *Die Tochter* (A lány) című regénye, amely tavaly jelent meg a *Kiepenheuer & Witschnel* vagy ötszáz oldalnyi polémia a németekkel, amint Biller újságcikkeiből előtűnnek. Mondanivalóját azonban egy zsidó pederaszt szájába adja, az meg tán csak álmodja az egészet, így szövege egy neurotikus figura kétségbeesett vagy beteges fantáziája gyanánt is olvasható.

Billek itt sikerül a zsidó, illetve a német identitás fikcióit egy sajátos, valóságközeli irodalmi világgá alakítani. A nyilvánvaló német-zsidó lét problematikáját épp oly kevésbé oldja meg, mint kollégái, azonban a leginkább szuverén módon halad át a tükörszobán, és anélkül foglalja művébe a különböző torzképet, hogy közben elbámészkodnék egyikén vagy másikon. Biller regényét nem lehet egykönnyen beskatulyázni politikailag, az olvasó fejében egyre új

Küzdelem a zsidó javak visszaszerzéséért az arab országokban

Itamar Levin, egy az arab országokban volt zsidó javak kisajátításáról szóló, az izraeli Védelmi Minisztérium támogatásával megjelent új könyv, (*Locked Doors: The Seizure of Jewish Property in Arab Lands*) szerzője kijelentette: *„Dokumentálják most az igényeiket. Holnap már túl késő lesz! A palesztinok azal vannak elfoglalva, hogy dokumentálják Izraellel szembeni kárpótlási igényeiket.”* A küzdelemben részt vesz a Jewish Agency is. **Sallai Meridor**, a Jewish Agency Executívja elnöke felszólította az izraeli kormányt, hogy haladéktalanul vegyen részt a küzdelemben. Meridor a Tel-Aviv-i Diaszpóra Múzeum előadótermében rendezett gyűlésen azt mondta: *„A zsidók nem lázadtak fel azon arab országok ellen, ahol éltek. Lojális állampolgárok voltak. De a zsidókat kiűzték, és javaikat kisajátították. Ez arab antiszemitizmus volt.”*

Levin érdeklődése, aki szakmai karrierjét a náci zsidók elleni rablóhadjáratának dokumentálásának szentelte, nemrég fordult az arab országok irányába. Azt állítja, hogy *„...több, mint 865.000 embert űztek el az arab or-*

szágokból, csak azért, mert zsidók voltak. Körülbelül hatszázezrük érkezett Izraelbe. Ezt aényt a világ közvéleményének tudomására kell hozni. Ha a náci Németország, illetve a náci Németország segítői elleni zsidó kárpótlási igények lehetségesek voltak, akkor legalább annyira azok az arab országokból származó zsidók kárpótlási igényei. Az arab országokat elhagyó zsidók harmada ma még életben van.” A szerző azt is kijelentette, hogy a jövőbeni békétárgyalásokon fel fogják vetni a kisajátított privát és közösségi zsidó igényeket.

Avraham Hirshson, parlamenti képviselő és a Kneszet Kárpótlási Bizottsága elnöke tájékoztatása szerint az arab országok elleni zsidó igények többmilliárd dollárra rúgnak. Csak az egyiptomi, szíriai és iraki zsidó magánvagyon értéke tízmilliárd dollár fölött van. A közösségi vagyon pedig ennek több, mint a kétszerese. Hirshson, aki korábban miniszter is volt, Levin és **Mordechai Ben-Porat** parlamenti képviselő (az Arab Országokból Származó Zsidók Világszövetségének elnöke) egy olyan

pénzügyi alap létrehozására szólított fel, melyet eredetileg **Clinton** egykori amerikai elnök javasolt a probléma orvosolására. Ez az alap, melyben az Egyesült Államokon és az Európai Unión kívül az arab országok és Izrael is részt vennének, rendezné a kárigényeket, és ami a legfontosabb: nem csak az arab országok zsidóságának, hanem a palesztinok Izraellel szembeni igényeit is. A kárpótlás – e terv alapján – szigorúan egyéni, és nem közösségi alapon történne.

A kárpótlási igények jogszerűségét jól példázza az iraki zsidóság sorsa. Porat, aki maga is Irakból érkezett Izraelbe, elmondta, hogy az iraki zsidók annak idején sok fontos posztot töltöttek be az országban. 1921 és 1933 között több, mint 124.000 iraki zsidó érkezett Palesztinába, majd a britek távozása után többször (1941, 1945, 1949) voltak pogromok. 1951-ben az iraki kormány elfogadott egy törvényt, mely engedélyezte a zsidók eltávolítását, de maximum ötven fontsterlinget vagy ennek megfelelő értékét vihetek magukkal.

Victor Nahmias, aki civilben újságíró és diplomata, 1957-ben érkezett Egyiptomból Izraelbe, és arról beszélt, hogy 1948 és 1956 között az egyiptomi zsidók milyen ellenséges légkörben éltek az országban. 1956-ban sok zsidót

formákat ölt – ami irodalmi kvalitását is mutatja, ám ami üzletileg hátrányára is lehet. Mert Biller regényét ugyan helyül-közzel dicsérte a kritika, ám olvasótömegekre eddig nem talált.

Maxim Billert leszámítva, a német-zsidó írók legtöbbje ötven körül jár és régen beérkezett. Talán az önisméltés veszélyét kerülendő, Biller színdarabon dolgozik, Esther Dischereit pedig éppenséggel egy operetten. A tér nyitva állna új szerzők előtt, akik másféle ládákat cipelnek. A második nemzedék sorsa, hogy épp az a helyzet terhelte meg őket egész rakományra való idegen elvárással, amely írókká tette őket és a műveik számára különleges érdeklődést biztosított. A múlt és a jelen közötti diszkrépancia feltehetőleg nem nehezedik ennyire nyomasztóan a húsz-harmincévesekre. Majd meglátjuk, hogy emiatt könnyebben imá-e sikeres könyveket.

Neue Zürcher Zeitung

2001. aug. 18/19.

Gadó György fordítása

elűztek otthonaikból, majd 1967-ben a 17 és 70 év közötti zsidókat letartóztatták és kiutasították Egyiptomból. **Moshe Cohen**, a Bank Leumi egyik osztályának vezetője Szíriából érkezett a zsidó államba. A francia gyarmatosítók alatt „jó volt” a zsidóknak, de 1948-ban az állam kikiáltásának évében már többször támadták meg őket. 1948-ban sokan elhagyták Szíriát és a szíriai kormány államosítani kezdte a zsidó javakat. Cohen egy dokumentumból idézett (mely 1967-ben került az izraeli hadsereg birtokába), s melyben egy szíriai generális megjegyezte, hogy a szíriai titkosszolgálat költségvetésének mintegy 85%-át kisajátított zsidó vagyontól fedezték. 1967 után a szíriai zsidóknak tilos volt a lakóhelyeiktől négy kilométerre messzebb utazniuk és a közösség vagyonát államosították. 1973-ban megtiltották, hogy egyetemen tanuljanak, és a személyi igazolványukba vörössel pecsételték be a „zsidó” szót. A mai helyzet – Cohen szerint – felemás. A körülbelül ezer zsidóval jól bánnak, de vagyonukat felügyelet alá helyezték. A kormány azzal fenyegetőzik, hogy kisajátítja a Tadeif városában lévő *Ezra*, az *írástudóról* elnevezett zsinagógát, mondván, hogy *Ezra* (aki kb. ezer évvel élt Mohamed próféta előtt – muzulmán volt).

(*Olvasóink írják – Folytatás a 2. oldalról.*)
elérésére. A biztonsági őr ártatlan kis megjegyzése nem gyűlöletből fakadt, csak azt az *ők és mi* logikát tükrözi, ami a többségi társadalom gondolkodásában rejlik a másságról: *ők*, a „*mások*”, a zsidók, *mi*, a többség, a keresztények. Bizonyára az őr jól elsajátította az egyre inkább lealacsonyodó közbeszéd által is oly gyakran sulykolt sémákat, ezért vette természetesnek, hogy kimondja, ő nem tartozik közéjük. Nehogy valaki azt merje feltételezni róla, hogy zsidó, mert hát zsidónak lenni – az *ők és mi* sematizmus szerint – mégis csak egyfajta rossz, bűnös, alacsonyabb rendű valami, mint kereszténynek. Mindebben az *ők és mi* logikában, amely biztonsági őr szavaiban felszínre tört, számomra az a legszomorúbb, hogy nem elsősorban ő a felelős érte, hanem az a közbeszéd, – a *mi* –, aki ezt gerjeszti. Ezeket elgondolkodva, egy hét múlva utamat ismét a Dohány utca felé vettem, hogy végre megtekinthessem a Chagall-kiállítást.

Ötven perc sorbanállás után a pénztárhoz jutottam, s egy belső hang azt súgta, ne csak a Chagall-kiállításra váltak jegyet. Habár már láttam a zsinagógát és az állandó kiállítást, kértem egy olyan belépőt, ami ezek látogatását is lehetővé teszi. A zsinagóga, majd Chagall festményeinek megcsodálása után a Zsidó Múzeum állandó kiállítása következett. Az *ők és mi* elmélet gyakorlati alkalmazását egy héttel korábban a múzeumon kívül tapasztaltam. Ez a gondolatok számomra akkor folytatódott, amikor a holokauszt áldozatainak emlékére berendezett teremhez értem. A terem bejáratánál lévő falon a következő Illyés Gyula idézetet olvastam:

Szégyen – bélyeg

*Meg vagyok én is jelölve. A bélyeg,
Ami viseltek ti melletteken,
Ahányszor látom, forró foltot éget
A homlokomra: az én szégyenem!
Mindenkié, csak épp nem a tiétek!
Az a rongy (vagy kitüntetés)
Lekerül egy-kettőre a ruháról.
Tudom, helyén se fog maradni és
Csak akkor fáj majd: mélyéig kitarul!
De lesz gyógyulás és lesz pihenés.*

A csodálatosan megfogalmazott költői szavak azért megkapóak, mert az *ők és mi* séma egy pillanat alatt visszajára fordul Illyés Gyula vesszoraiban. A

hatás nem marad el, s én is ott érzem a homlokomon azt a szégyent, amiről a költő beszél. Az *ők*, a sárga csillaggal megbélyegzett „*mások*” nem valami negatívum, vagy hiány hordozói többé; a bináris oppozíció jelöletlen tagja, a *mi* szégyene az, hogy a zsidókat megbélyegezték. Az *ők és mi*, a zsidó – nem zsidó szembeállításról kiderül, hogy valójában nem is ellentétei egymásnak, illetve a bináris oppozíciót létrehozó logika összeomlik, mai szóhasználatával élve dekonstruálódik. Amikor Illyés Gyula 1944-ben ezt írta, nem hallhatott még a posztmodernről és a dekonstrukción, hiszen ezek a fogalmak csak jóval később keletkeztek. Nem is ez a fontos, hanem az, hogy olyan üzenettel szolgál a *mi* számára, ami a gyűlölet egyik bástyájának leomlását teszi lehetővé. Ezek a meghatározó gondolatok talán még érdekesebben akkor, ha azt is megnézzük, honnan jutott el Illyés Gyula idáig. A költőnek bizonyára saját belső harcát is meg kellett vívnia, hogy a korábban jobboldallal szimpatizáló író, aki aztán politikai nézeteit illetően fordulatot vett – sőt, még vörös katona is volt, később ilyen verset írhasson. A korábbi nézetek revídiálásnak vannak jó és rossz formái, s Illyés Gyula az előbbi választotta.

Sajnos ma is nagyon aktuálisak Illyés Gyula sorai, amikor a zsidókat éppúgy megbélyegzik – jóllehet nem sárga csillaggal – mint akkor, a holokauszt idején. Emeljük föl szavunkat a gyűlölet ellen, hogy ne kelljen szégyenkezniük, és vigyük ki az illyési gondolatokat a Zsidó Múzeum falain kívülre is! A múzeumból hazafelé menet ezeken tűnődve, képzeletemet szabad szárnyra eresztettem. Elképzeltem, mi lenne, ha valamilyen rendkívüli oknál fogva semmilyen más munkát nem kapnék, s csak biztonsági őrként tudnék elhelyezkedni. Tovább játszottam a gondolattal, és azt is elképzeltem, hogy a Zsidó Múzeumot kellene őriznem, s egy fiatalember odajönne hozzám, s megkérdezné, miért nincs nyitva a múzeum.

– Ma ünnep van nálunk – hangzana válaszul, bár nem vagyok zsidó származású. Mégis, úgy érzem, Illyés Gyula szívbemarkolóan szép sorai nyomán erkölcsi kötelességem sorsközösséget vállalni „velük”, a megbélyegzettekkel. Fantáziám még magasabbra szárnyal, egy ideális világ felé, ahol nincsen zsidó és nem zsidó, csak ember. Nincs többé *ők*, csak *mi*.

Arab álom Izrael végéről

Londonban évente egyszer, az *Al Ahram Institute for Strategic Studies* (Al Ahram Stratégiai Kutatási Intézet) által megjelentett *Arab Stratégiai Jelentés* című kiadvány szerkesztője, **Dr. Wahib Abd Al-Magid** az arab-izraeli konfliktus végét jósolja, mégpedig a demográfiai egyensúly megváltozásával. A terv szerint az izraeli araboknak a zsidó bevándorlás kerékkötőjévé kell válniuk; segíteni kell őket abban, hogy a zöld vonalon belüli területre vándoroljanak be. Ezután létrejönne az egyesült palesztin-arab állam, melyben az ott lakó zsidók, az arab kultúra védőmőlye alatt élhetnek. Al-Magid az „Araboknak ki kell használniuk az Izraelt fenyegető demográfiai veszélyt” című tanulmányában azt írja: „...Az 1948-as év arabjainak 2035-re többséggé kell válniuk Izraelben. 2048-ra biztosan többséget is fognak alkotni, éppen egy évszázaddal a Nakbá-juk (az 1948-as háború tragédiája) és az első vereségük után.” A szövegből továbbít is megtudhatunk Izrael arabok által megjövendölt sorsáról: „A demográfiai fenyegetés nem egyszerűen az 1948-ban Izraelben maradt palesztin népesség gyarapodásából áll, hanem az Izraelbe tízezerrel beszivárgó palesztinokból. Ezek Izraelben maradnának, és tényeket úgy teremtenének, hogy összeházasodnak az 1948-as lakossággal” Al-Magid megfogalmazza, hogy Izrael valószínűleg kíséreltet tesz arra, hogy különféle politikai eszközökkel korlátozza az arabok jogait, de tervei nem fognak sikerülni.

Al-Magid ezen kívül felszólítja az arab vezetőket, hogy fűzzék szorosabbra kapcsolataikat az izraeli arabokkal azért, hogy megváltoztassák Izrael demográfiai helyzetét. Majd így folytatja: „A második cél az, hogy szembeszálljunk a zsidó bevándorlással, melyet a Jewish Agency próbál meg ismét erőltetni azután, hogy ezen év (2001) első felében e téren csökkenés volt tapasztalható. Igaz, az intifáda folytatódása garantálja, hogy a cionistáknak a zsidó bevándorlás folytatását szorgalmazó igyekezete ne sikerüljön, sőt az (Izraelből történő) kivándorlást segíti elő...” Al-Magid felszólítja Egyiptomot és Jordánát, hogy segítse a palesztinok beáramlását a Palesztin Autonómia területéről a zöld vonal, azaz Izrael 1967-es határai mögé.

Pesszimista izraeli demográfiai előrejelzés

Az izraeli demográfusok nem tartoznak az ország legoptimistább emberei közé, némelyikük pedig szinte itéletnap jósálatokat is el-elmond a közvélemény, de főleg a politikacsinalók felé címezve. **Arnon Soffert**, a haifai egyetem kutatóját végül 2001. október 15-én fogadta az izraeli minisztériumok főigazgatóinak tanácsa. Soffer elmondta, hogy jóindulatúan vették tanácsát, főleg ami a palesztinoktól és sok izraeli arabtól való egyoldalú szeparációra irányult.

De mi az, ami Soffert és többeket is rendkívüli módon aggaszt? A haifai demográfus szerint, ha a *tendencia addig nem változik, akkor 2020-ra Izrael „megszűnik zsidó állammá lenni”*. Ekkorra ugyanis Izraelen belül (ebbe beleérti a Gázai-övezet és Ciszjordánia lakosságát is) a lakosság 42%-a lesz zsidó, míg ma 50,5%. Utalt a magasabb palesztin születési arányokra, arra, hogy egy gázai muszlim anya átlagosan 7,5 gyermeknek ad életet, míg ugyanez a szám Ciszjordániában 5, a zsidó lakosságnál pedig 2,8. Soffer szintén hivatkozott arra, hogy – legálisan vagy illegálisan – folytonosan áramlanak be Izrael területére a palesztinok. Más izraeli demográfusok úgy vélik, hogy azoknak a zöld határon belül élő araboknak a száma, akik nem jogosultak izraeli állampolgárságra, eléri a 150.000-et. Soffer kijelentette: „Arafat tudja ezt, és egyáltalán nem sürgős számára, hogy az Izrael felé vezető kapukat bezárva lássa.” Soffer azt mondja, hogy a határok megerősítése és az illegális bevándorlás megakadályozása mellett Izrael létérdeke, hogy a Gázai-övezet és Ciszjordánia mellett át kell adni a palesztinoknak a Ciszjordánia északi részéhez közeli, úgynevezett „kis háromszöget”, mely többszázezer izraeli arab lakossal rendelkezik. Ez utóbbi ötlet egyértelműen transzferelképzelés, mely alapvető emberi jogi elvekbe ütközik, de amely – éppen a zsidó államot körülvevő ellenséges környezet miatt – régóta foglalkoztatta a cionista vezetőket.

Ezzel egyetért a Héber Egyetem világhírű demográfusa, **Sergio dellaPergola** is. A szeparáció – szerinte – megőrizné Izrael nyolcvan százalékos zsidó többségét, legalább is egy rövid ideig. De azt jósolja, ötven év múltán ezt a többséget alapvetően fogja csökkenteni az izraeli arabok nagyobb születési rátája, mely három százalék fölött van, míg Izrael éves növekedési aránya csak 2,5 százalék. Ez újabb problémákat okoz majd, a lakosság vegyes lesz, és további területfelosztáshoz vezet majd, már ami akkorra Izrael államból maradni fog.

Nem mindenki osztja ezeket a jóslatokat: a palesztinok biztosan nem. Az izraeli arab szociológus, **Sammy Smooha**, aki szintén a haifai egyetemen kutató, kijelentette: „Minden demográfia előrejelzés, melyet 1967 óta Izraelről alkottak, tévesnek bizonyult.” Véleménye szerint, az elmúlt huszonöt évben az izraeli arab lakosság aránya stabilan tízenöt százalék körül mozgott, és a zsidó bevándorlás, valamint az ultraortodoxia magasabb születési aránya segít fenntartani a demográfiai egyensúlyt.

Arafat szavai az intifáda „spontán” kitörése előtt

2000. június 25-én Nabluszban, Arafat világosan erőszakkal fenyegette meg Izraelt. Beszédében a *raisz* a következőket mondta: „Innen, Nabluszból mondjuk a mártíroknak, a hősiés bebörtönzötteknek, a deportáltaknak és a menekülteknek, akárhol is vannak, hogy az elkötelezettség ugyanaz, mint volt, az eskü is ugyanaz és Allah segítségével a palesztin gyerekek ki fogják bontani a palesztin zászlót Jeruzsálem falain, tomyain, mecsetein és templomain. Ők messziről látják ezt, mi közelről látjuk. Életünket és lelkünket adjuk Palesztináért. Százharom éve annak, hogy Bázelen összeült a cionista kongresszus. Azt mondták, hogy ennek az országnak nincs népe, és hogy egy olyan népnek akarják, amelynek nincs országa. De mi itt vagyunk, és senki sem fenyegethet bennünket...Harcolni fogunk földünkért...és bárki, aki elfelejti, emlékeznie kell a **Karame-i harcokra** (egy izraeli katonai akció, mely jordániai PFSZ-emberek ellen irányult, és a palesztin történelemben az izraeli hadsereg fölötti első arab győzelemként értékelik), **a bejrúti hadműveletre és az intifáda hét évére. Készek vagyunk, hogy tiszta lapot kezdjünk, hogy újra-kezdjük.** A következő hetek nagyon fontosak és döntőek lesznek, a végén kikiáltjuk a palesztin államot Palesztina a miénk, a miénk, a miénk.”



Kende Péter



Kertész Imre



Kovács András



Kovács Mónika



Szántó T. Gábor

HOLOKAUSZT EMLÉKNAP MAGYARORSZÁGON:

Történelem – emlékezet – demokrácia*

A Hannah Arendt Egyesület a fenti címmel rendezett kerekasztal-beszélgetést 2001 februárjában a „Holokauszt és Állampolgári Felelősség Oktatási Fórum” alkalmából a budapesti Goethe Intézetben. A kerekasztal-beszélgetés résztvevői **Kende Péter** (KP): szociológus, politológus, az MTA külső tagja, **Kertész Imre** (KI): író, **Kovács András** (KA): szociológus, az ELTE és a CEU tanára és **Szántó T. Gábor** (SZTG): író, a *Szombat* főszerkesztője voltak.

Kovács Mónika (KM), a Hannah Arendt Egyesület elnöke moderálta a beszélgetést, melynek vitaindítójaként Kertész Imre olvasta fel a *Száműzött nyelv* című esszéje (Magvető, Budapest 274-297 old.) rövidített változatát.

KM: A Hannah Arendt Egyesület és a Goethe Intézet e napokban zajló közös konferenciájának és a mai kerekasztal-beszélgetésnek is az a témája, hogy mi a funkciója a társadalmi emlékezetben és az iskolai nevelésben a holokauszt oktatásnak.

KA: Könnyebb lenne erre a kérdésre válaszolni, ha nem hallottuk volna előbb Kertész Imre szavait. Az ember-

ben önkéntelenül felvetődik a kérdés: ha nem létezik olyan nyelv, amely a holokausztot megjeleníthetné, ha a túlélők számára az elmúlt évtizedeknek az a tanulsága, hogy azon a nyelven, amelyet mi használunk, az élmény nem megjeleníthető, akkor kétséges, hogy lehet-e egyáltalán a holokausztról tanítani, beszélni az iskolákban, lehet-e olyan konferenciákat szervezni, mint amelynek kapcsán itt ülünk.

Míg Kertész Imrét hallgattam, egyre az járt a fejemben, hogy milyen feloldhatatlan paradoxont hozott létre a holokauszt utáni helyzet: azok, akik átérték, szembesültek azokkal, akik külső szemlélői voltak. Ez a találkozás minden téren hihetetlen feszültségeket teremtett, korábban nem létező filozófiai problémák megfogalmazására kényszerített, új teológiát hozott létre. Bizonyára hallottak ezekről a vitákról. Egy zsidó teológus arra a kérdésre, hogy milyen teológiai tételeket tekinthetünk érvényesnek a holokauszt után, azt válaszolta, hogy csak azokat, melyeket égő gyerekek látványakor is érvényesként tudunk elfogadni. Ez tükrözi azt a paradox helyzetet, amelyben mindannyian vagyunk, amikor ezt a kérdést megbeszéljük.

Valószínűleg soha nem fogjuk feloldani az ellentmondást, amely a kimondhatatlan és a történelmi emlékezet fenntartásának morális kényszere között feszül. Ami megmarad a törté-

nelmi emlékezetben, soha nem fogja fedni azt, amit az emberek átéltek. Ennek ellenére a történelmi emlékezetnek fontos funkciója van. A történelmi emlékezet normát teremt, a múltból való gondolkodás megszabja, hogyan gondolkozunk a jelenről, definiálja azokat az erkölcsi értékeket, amelyek megszégése erkölcsi vétkeknek minősül. Így arra a kérdésre, mi a funkciója annak, hogy az iskolákban, a nyilvánosságban mindezekről szó esik, azt válaszolom: ennek a normának a kialakítása.

KP: Én is még hatása alatt állok a szövegnek, amit hallottunk; azt gondolom, ez nagyon jó bevezetője a témának, mert szerénységre kényszerít minket.

Szégynyezve vallom be Kertész Imre előtt, hogy mindennek ellenére én még mindig aufklérista, javíthatatlan aufklérista vagyok. Ezért azt gondolom, bármilyen csekély jelentősége van is annak a tudásnak, amit az iskolában közvetíteni próbálnak, ha az igazi, értelmes tudás, akkor valami hatása, jelentősége csak van.

Nemrégiben Kovács András készített egy felmérést arról, hogyan vélekednek a zsidóságról, az egész problémakörrel a magyar egyetemi hallgatók. Volt egy olyan kérdés is, hogy véleményük szerint hány zsidó él Magyarországon. Az erre adott válaszok nagyon meglepőek voltak, hiszen volt, aki e létszámot egy és kétmillió közé tette.

* A beszélgetés megjelenik a Kovács, M. (szerk.) „Holokausztoktatás és autonómiára nevelés” című kötetben, a Hannah Arendt Egyesület kiadásában.

Ez arra emlékeztet engem, hogy nemrégiben egy angol felmérésben megkérdezték, hogy **Hitler** neve mit idéz fel bennük, és sokan azt válaszolták: egy angol miniszterelnököt. Ez megerősíti azt a feltevést, hogy mégiscsak van jelentősége annak, hogyan közvetítjük a tényeket. Ezekkel a példákkal azt akarom illusztrálni, hogy a nem tudás még borzasztóbb, mint valamiről valamiféle tudással rendelkezni.

Érdekes dolog, hogy a holokausztoktatás most, ötvenöt évvel később foglalkozni Magyarországon. Ez jól rávilágít az újabkori magyar történelem paradoxonjaira, többek között arra, hogy a magyar társadalom is egyike azoknak a társadalmaknak, amelyek nem tudnak szembenézni múltjukkal. Azért mondom, hogy egyike azoknak, mert ezzel egyáltalán nincs egyedül. Nagyon kevés társadalom van, mely valóban szembe tud nézni a múlttal. Talán csak azok a boldog nemzetek képesek erre, amelyeknek tulajdonképpen nincs is múltjuk. Ha már van múlt – legyen szó akár gyarmati háborúkról, akár népiirtásról, a szülőföld elvesztéséről vagy meghódításáról, bármiről – azzal már nehezebb szembenézni.

KM: Vajon miért csak a holokauszt után ötvenöt és a rendszerváltás után tíz évvel került sor arra, hogy Holokauszt Emléknapot vezessenek be a magyar iskolákban?

KP: Elgondolkodtató, hogy ötvenöt évnek kellett eltelti ehhez, hiszen már 1945-től tanítani kellett volna. Most, az emléknapi bevezetésével, kikerülhetlenné válik, hogy a tanárok mégis beszéljenek erről. A kerekasztal egyik fontos céljának tartom, hogy fölmérjük, miért is nem lehetett eddig erről beszélni Magyarországon se normálisan, se abnormálisan. Noha köztudomásúlag nem igazán vagyok kormánypárti, legalábbis a mostani kormány nem így tart számon, hadd mondjam meg, hogy a Holokauszt Emléknapi bevezetését mindenképpen üdvözlendőnek tartom. Kár, hogy egynémely csurkisták megkiszáradtak is belekeveredtek a dologba, akik szerint, ha van Holokauszt Emléknapi, akkor okvetlenül kell egy hasonlóan fontos emléknapi bevezetni a kommunizmus üldözötteiről. Ez egy mesterségesen kauzált és alpári hátsó gondolatú szimmetria. Ezzel együtt is nagyon jó, hogy mostantól fogva lesz iskolai megemlékezés félmillió magyar zsidó kiirtásáról. Ellentétben a kommu-

nizmus problémájával, amely szintén nagy és nehéz kérdéseket vet fel, de amelyről már évek óta rendszeresen szó esik, a holokauszt még mindig olyan dolog, amellyel érdemben nem foglalkoztak Magyarországon, sem 1945-ben, sem azután. Még az 1989 utáni években sem, mert azokat annyira lefoglalták az úgynevezett zsidókérdéssel kapcsolatos álviták, hogy amiről a leginkább beszélni kellett volna, arról végül is nem beszéltek.

A holokauszt része a zsidó történelemnek

SZTG: Kertész Imre már korábban is írt arról, nem véletlen, hogy a másik totalitárius diktatúra, a kommunista uralom idején, nem igazán eshetett szó a holokausztról, mert a rendszer lényegénél fogva rokonítható a nácizmussal. Ezzel magyarázható, hogy 1989-ig, a kommunizmus bukásáig, a holokauszt bizonyos értelemben tabu volt. Alapvető kérdés, hogy a holokausztról való tudás feldolgozható-e, vagy olyan tapasztalat, amelynek birtokában le kell mondanunk a társadalmi együttéléssel kapcsolatos illúzióinkról, s csak azzal kell foglalkoznunk, hogy garanciákat teremtsünk, ne ismétlődhessen meg, pontosabban ne folytatódhasson, illetve semmiféle népiirtás ne folyhasson sehol. Ezzel szorosan összefügg a kérdés, hogy a demokrácia miért nem hozta magával annak evidens szükségletét, hogy a holokauszt elfoglalja azt a kultúrtörténeti, közgondolkodásbeli szerepét, amely megilletné. A válasz gyökerei történelmiek: Közép-Kelet-Európának, illetve a kereszténységnek az önmagához, saját történetéhez való viszonya problematikus, ezért nem tud társadalomlélektani értelemben egészségesen viszonyulni a zsidósághoz. Amikor jó másfél évvel ezelőtt a **Pokorni Zoltán** vezette Oktatási Minisztérium úgy döntött, hogy iskolai emléknapi szentel a holokausztnak, ez a lépés nem volt függetleníthető attól, hogy előtte fél éven át vita zajlott a magyar sajtóban a „zsidókérdés” körül. Gerjesztett vagy valódi vita volt – ezen el lehet gondolkodni, mindenesetre a XX. századi magyar publicisztika e tárgyban önis-métlő: időről-időre felmerül e téma, mely szorosan kötődik a sűrűlekeny magyar identitáshoz. Hadd hivatkozzam e vitában közzétett esszéimre, melyben azt írtam: ha zsidókérdés van, akkor feltétle-

nül van magyarkérdés és kereszténykérdés is, melyek mindegyike identitásavarról szól. Ebben a kissé felpaprikázott légkörben kormányzati válaszlépésnek tűnt az Oktatási Minisztérium döntése a Holokauszt Emléknapi létrehozásáról, ami mindenképpen pozitív fejlemény. Én azonban egy hiányzó aspektusra szeretném felhívni a figyelmet: tudniillik arra, vajon elégséges-e a holokausztról beszélni? Olyan eseményről van-e szó, ami megérthető önmagában, kiragadva az európai szellem-történetből és a zsidóság társadalom-történetéből? Én határozottan úgy gondolom, nem lehet a holokausztot úgy oktatni, hogy kiszakítjuk az európai szellem-történetből, mely többek között a Bibliával kezdődik és a judaizmus, valamint a kereszténység párhuzamos ki-fejlődésével folytatódik. Hasonlóképpen nehezen volna tanítható a vészkor-szak, ha az európai társadalomtörténet-től, s ha a diaszpórában élő zsidó nép történetétől elvonatkoztatva próbálnánk értelmezni bekövetkeztének körülményeit. Egy kétezer éves folyamatról van szó, amelyet végigkísér a zsidóság és más népek, kultúrkörök konfliktusa. Alapvetően meghatározza az európai szellem-történetet a zsidósághoz való viszony. Amíg a kereszténység nem tudja feloldani a zsidósághoz fűződő paradox és neurotikus viszonyát – azt, hogy önmagát örökösnek tételezi, miközben az örökhagyó él –, e tény, nevezetesen az, hogy a zsidóság és a judaizmus fennmaradt, elhúzódó szellemi krízist okoz a kereszténységnek. Amíg e viszonyról, a kereszténység identitáskriziséről és a holokauszthoz vezető úttól viselt felelősségéről nem esik szó az oktatásban, addig önmagában a holokausztról beszélni, azt gondolom, igazából nem hoz eredményt. Fontos fejlemény, hogy van Holokauszt Emléknapi, de amíg nem foglalja el megfelelő helyét a humán oktatásban a zsidóság történetének, gondolkodásának, illetve a kereszténység és zsidóság viszonyának a tanítása, addig e problémakör nem lesz érthető, és a közgondolkodásban sem következik be lényegi fordulat. Ma alapvető kérdésekben is társadalmi tájékozatlanság uralkodik, és csak az iskoláskorban megkezdett ismeretszerzés idézhet elő változást.

KI: Ha oktatásról van szó, olyasvalamit kellene a központba állítani, ami kézzel fogható. A szellem-történet egy magasabb szintű interpretáció, szerin-

tem Magyarországon az alapokkal kelleni kezdeni. Mondjuk azzal, hogy volt egy társadalom, élt egymás mellett egy csomó ember, akik jóban voltak egymással, és egyik napról a másikra elvitték a szomszédokat, akiket ismertek, ott látták vonulni őket az utcán sárga csillaggal a kabátjukon. Szóval itt kellene kezdeni: egy ilyen társadalom hogyan él, hogyan létezik tovább? Mi tette lehetővé azt, hogy az emberek közönyösen nézték a történeteket? Voltak persze, akik segítettek, de beszéljünk a tömegekről, azokról, akik hagyták, hogy három hónap alatt több száz embert vonatba rakjanak és elvigyenek Auschwitzba. Mit gondolhatott az a gyerek, aki a leventemozgásban szakaszparancsnokként – mondjuk – épp a barátjának adott katonai parancsokat, aki nek engedelmesskednie kellett neki? A gyilkolás iskolája már a gimnáziumokban, polgári iskolákban megkezdődött. Ilyesmikről kellene mindennek előtt beszélni egy olyan társadalomban, amelynek a holokauszt alapjairól sincs fogalma, ahol azt kérdezik, hogy miért fontosabb számunkra a holokauszt, mint az indiánok kiirtása Amerikában, milyen különös, speciális jelentősége van az európai, a keresztény kultúrkörben.

KM: Nagyon sok más népi társadalom tudunk, akár csak a XX. században is. Miért éppen a holokausztal kell foglalkozni az iskolai oktatásban?

SZTG: Több okból. Egyrészt, mert a magyar történelmi tudat (vagy inkább tudatalatti) ennek terhével birkózik. Másrészt, mert a népi társadalom történetében a holokauszt az európai kultúrát mélyen megrázó jelentősége van. Korántsem véletlen, hogy azt a népet kívánták likvidálni – számos korábbi üldöztetés nyomán –, mely a tízparancsolatra épülő Törvény vallását adta a világnak. A vészidőszak nem függetleníthető ettől a súlyos társadalom lélektani kérdéstől, mert noha roppant fontos megérteni a gyerekekkel, hogy az emberben benne lakozik a káni ösztön, amelyet a kultúra megpróbál feldolgozni és értelemmel kordában tartani, ám ez a magyarázat önmagában kevés. A keresztény tanokból hétköznapi gondolkodássá párlódó zsidóellenesség nélkül elképzelhetetlen a holokauszt. A szekularizáció korában a teológiai antijudaizmus, tehát a kereszténység hagyományában folyamatosan jelen lévő zsidóellenesség is „világi” tartalommal telítődött, és az európai nacionalizmusok

folymatában vagy a nemzetiségi válság követően antiszemitizmussá változott, miközben az egyházi zsidóellenesség továbbra is virulens maradt. Az előzmény és a fordulat nélkül elképzelhetetlen a holokauszt; elképzelhetetlen anélkül a több évtizedes ideológiai nyomás nélkül, ami megelőzte, és ami a kelet-európai államokra és társadalmakra annyira jellemző volt. És természetesen elképzelhetetlen a gazdasági elégedetlenség, irigység indulata nélkül, mely a modernizáció során dinamikus felmerülő zsidósággal szemben keletkezett, s amely a korábbi, teológiai fogantatású előítéletekhez, gyűlölethez társult. Mindez együtt készítette elő a társadalom tudatát arra, hogy amikor politikai-államhatalmi szinten is manifestálódott a zsidógyűlölet, termékeny talajba hulljon, vagy legalábbis a társadalom jelentős része benujt, tehetetlenül fogadja. A holokausztal való számvetés kiemelt jelentősége természetesen nem jelenti, hogy a kommunista önkényuralomról és pusztításairól ne kellene épp így tudniuk a diákoknak.

A szovjet táborokban analóg állapotok uralkodtak

KA: Én egy másik szempontot emelnék ki, ezt Kertész Imre is érintette. Valószínűleg azért kell elsősorban a holokausztal foglalkozni, mert ez a genocídium az európai civilizáció szülője volt. Egy olyan országban – Németországban – jutott hatalomra az a politikai mozgalom, ideológia, mely végül ezt a szörnyetett végrehajtotta, amely az európai kultúra központja volt. Sokan úgy értelmezik, hogy ami történt, az nem az európai civilizáció ellenében történt, hanem pontosan annak a legszörnyűsebb következménye volt. Azok a filozófusok, például **Adorno, Horkheimer**, a frankfurti iskola gondolkodói, akik a Soát az európai civilizáció botrányaként és nem a civilizációval szembeni uralomra került barbarizmus következményeként írják le, szervesen összekötik a civilizáció fejlődését ezzel a végkimenetellel. Ennek fényében természetesen másképp kell a felvilágosodást is megítélni.

KP: Előbb a feltett kérdésre próbálunk felelni, ami nem is olyan egyszerű. A társadalomról szóló minden beszédnél felmerül, hogy miért éppen azt tartjuk fontosnak, amiről beszélünk, mikor más, hasonlóan fontos dolgok is vannak. Ez ennél a témakörnél is kísért

minket, mint lehetséges ellenvélemény, ha például arra gondolunk, hogy voltak a szovjet vagy a kínai kommunizmusnak olyan tettei, amelyek koncentrált borzalomban valóban megközelítették a náci megsemmisítő táborok borzalmait. Felmerül a kérdés, hogy akkor nem kellene-e még sok minden másról is beszélni? Bevallom, hogy az indiánok problémáját nem tartom olyan súlyos ellenérvnek, mert itt a világtörténelem legelemibb dolgával állunk szemben. Egy nép meg akart hódítani egy országot, ott ellenálltak neki, és erre azt a másik népet megpróbálta elpusztítani, amennyire tudta. Nemcsak a célok, hanem a módszerek sem analógok a mi témánkkal, ez egy egészen más történelmi esemény, kétségkívül tragédia, mint a rabszolgaság is, de ez semmiképpen sem hasonlítható össze a náci őrjöngésével, ráadásul kézenfekvő magyarázatokat tudunk adni rá. Nem is érezzük úgy, hogy ez a jelenkori civilizáció problémája.

Arra viszont, hogy az osztálygyűlöletet hogy lehetett olyan mértékben felfokozni, hogy mindenkit összegyűjtöttek, aki egy bizonyos osztályhoz tartozott, koncentrációs táborokba zárták és szisztematikus módon meggyilkolták őket – nos, erre nem lehet azt mondani, hogy egyáltalán nem hasonlít a náci gaztettekhez, bizony nagyon is hasonlít. Mindazok, akik a szovjet táborokról adtak híradást, arról tudósítanak, hogy sok szempontból egészen analóg állapotok uralkodtak, sok esetben úgy viselkedtek velük szemben a rabtartók, ahogyan a kápók és az SS az európai zsidósággal szemben. Ezt azért mondom, mert semmit sem érzek szerencsétlenebbnek, mint valamit úgy igazolni, hogy minden egyebet félresöpörünk. Ennek semmi értelme sincsen. A holokauszt olyan büntetés, amelyről beszélni kell, az idők végezetéig, teljesen függetlenül attól, hogy milyen számban voltak más hasonló nagyságrendű vagy ehhez fogható büntetések. Az erről folytatott vita engem arra emlékeztet, amikor gyerekek a saját hibájukat azzal akarják minimalizálni, hogy a másik is elkövette. Na és? Ettől még ez a dolog a maga nemében főnáll.

A felvilágosodást szeretném még egyszer a védelmembe venni. Nemcsak azért, mert ez nálam hivatásszerű, hanem mert már azt az argumentumot is kétesnek tartom, hogy a szovjet táborokban történtek ideológiai háttere, az-

az a lenini - sztálini kommunista eszmrendszer valamilyen módon kapcsolódik a felvilágosodás ideológiájához. A náci büntettek összekapcsolása a felvilágosodással azonban végképp nevetséges. Mert minden, amit mondani lehet, az annyi, hogy a modern civilizáció technikáját használták a népirtásra. De könyörgöm: a technikáról tudjuk, hogy az semleges valami, jó és rossz célra egyaránt fel lehet használni. Ebből nem lehet következtetni sem a tudományra, sem a felvilágosodásra. Ezzel szemben a náci ideológia tökéletesen ellentétben állt a felvilágosodás nézeteivel. Nem hiszem tehát, hogy a náci bünteteket illetően a felvilágosodás védelemre szorulna. Ám a téma a szovjet kommunizmus, akkor persze nehezebb dolog lenne, ha meg akamám védeni a felvilágosodást. Ebbe csak azért nem megyek bele, mert nem ez a témánk.

KM: Eddig arról volt szó, hogy a magyar társadalomnak miért fontos szembenézni a holokauszttal, megismerni a holokauszthoz vezető társadalmi és egyéni folyamatokat, amelyek esetleg ma is jelen vannak. De mit gondolnak a Magyarországon élő zsidók erről? Több generáció felnőtt a holokauszt óta – mit szólnak a fiatalabbak ahhoz, ha a holokauszt nagyobb hangsúlyt kap az iskolákban és a nyilvánosságban? Gábor, mint a zsidó nyilvánosság egyik fontos szereplője, mit gondolsz, nem veszélyes ez?

SZTG: De az. Ha a modern zsidó identitás talpköve lesz a holokauszt, veszélyessé válik, hiszen a traumára épülő identitás, a negatív identitás társadalmi neurózist eredményez. Ahogy a Kertész Imre által is idézett **Jean Améry** fogalmaz: „...akit megkínóztak, az mindörökké megkínzott marad”, elvész a világba vetett bizalma, ami az egészséges pszichét jellemzi. Abban a pillanatban tehát, amikor a holokausztélmény mint trauma fennmarad, az egyéni- és csoporttudat szerves része lesz, sőt a generációk közötti identitáskapocsként az áldozati lét tudatát és traumáját adjuk át vele. Ez súlyos terhet jelent. Úgy látom, hogy a modern zsidó identitás amúgy is meglehetősen gyenge lábakon áll, nemcsak Magyarországon, hanem az Egyesült Államokban, Nyugat-Európában is, amennyiben a holokausztra és a modern Izraelhez való viszonyra épül, nem a szervesen átadott zsidó tradícióra és kultúrára. Részint a szekularizáció és az asszimiláció következtében alakult így,

hiszen a zsidó kultúra nem függetleníthető a teológiai-vallásos gondolkodástól. Ennek centrumában egy rendkívül szerteágazó szöveggyűjtemény áll, amely irodalom, filozófia, teológia, néprajz és liturgia sokrétű keveréke, ám ennek megközelítése meglehetősen nehéz. Mentális akadályt jelent az, hogy sokan vallási implikációi miatt zárkóznak el a hagyományos zsidó irodalomtól és gondolkodástól, így azonban magukat rekesztik ki a zsidó kultúra nagy részéből. Igaz, kézzelfogható és könnyű identitáspótlékként szolgálhat a holokausztban gyökerező azonosságtudat és a modern Izraelhez való viszony. Előbbi a trauma továbbörökítését, utóbbi legfellebbező érzelmi azonosulást, szolidaritásményt ad, kultúrát csak akkor, ha valaki benne él a modern héber nyelvi kultúrában, ami azonban szintén csak része a zsidó kultúrának. Én ezt rendkívül problematikusnak érzem.

A magyar zsidóság identitása különleges

KP: Érdekes, hogy én az ellenkezőjét gondolom, de az argumentumaidat fontosnak tartom, és egyáltalában nem akarom, sőt nem is tudom félresöpömi őket. De én egy egész más szempontból szemlélem a dolgot, és ez a következő: a magyar zsidóság identitása rendkívül sajátos. Helyzete nem hasonlítható össze sem a nyugat-európai, sem a kelet-európai zsidóság jellegzetes identitásproblémáival. A magyar zsidóság állandóan azzal a dilemmával él, még ha nem is mondja ki, hogy választania kell aközött, magyar-e vagy zsidó. És miután nem akarja azt mondani, hogy nem magyar, nem meri azt sem mondani, hogy zsidó.

Ha ez az oktatási program beválik, és a magyar társadalom nagyobb része elfogadja, hogy egy borzalmas dolog történt, amivel szembe kell nézni, akkor könnyebb lesz a magyar zsidóság számára ezt a kettős identitást vállalni, s nem kell majd úgy viselkednie, hogy zsidó mivoltát még akkor is eltitkolja, ha a lelke mélyén annak érzi magát. Nyíltabban vállalhatja zsidóságát. Ha ezt éri el az oktatás, akkor nagyon hasznos lesz. Ha nem ezt éri el, vagy a fordítottját, mert néha a legjobb szándék is rosszra fordulhat – az szomorú lesz. De bízunk a pozitív hatásokban.

KI: Én nem tudom, hogy az identitásprobléma olyan fontos dolog-e egy olyan országban, ahol senki nem fél

semmitől. Magyarországon nagyon fontos az identitásproblémával való szembenézés, mert Magyarországon még mindig az az ember érzése, hogy sok minden megtörténhet, aminek nem szabadna megtörténnie. Ez egy valódi probléma, tehát nagyon sokan élnek ebben a helyzetben: zsidók, de nem akarják vállalni, a szomszédok, a kollégák tudják, a hatóság tudja... ez nehéz helyzet. Az, hogy hogyan lehet e fölé kerekedni, egyéni kérdés. Nem tudnék receptet adni. Ha valaki szembe tud nézni azzal, hogy zsidó, hogy mit jelent Magyarországon zsidónak lenni – hátrányt, ne is tagadjuk –, hogy miféle szellemi és gyakorlati örökséget kell elvállalnia, hogy döntenie kell mellette vagy ellene és ezt a döntést meg is hozza, akkor szerintem képes normális lelki életet élni. Egyébként én egyetértek veled: az ideális állapot az lenne, ha mindkettőt egyszerre lehetne vállalni, a magyar és a zsidó identitást egyaránt.

KA: Egy pillanatra visszatérnék a konkrét kérdéshez és Kende Péter optimista előrelátásához, miszerint ha sikerre van ennek a programnak, akkor az bizonyos feszültségeket megoldhat. Kicsit szkeptikus vagyok, és konkrét okom van a szkepticizmusra: két szociológiai felmérést végeztünk, melyekben zsidóknak és nem zsidóknak ugyanazokat a kérdéseket tettük fel. A válaszok nagy feszültséget tükröznek. Amikor azt kérdeztük például, hogy „Egyetért-e Ön azzal, hogy ennyi évtizeddel a zsidó üldöztetések után le kéne vennie a témát a napirendről?”, a zsidó megkérdezettek 73 százaléka, míg a nem zsidó megkérdezetteknek csak 25 százaléka válaszolt nemmel. A másik oldalra nézve: a zsidó megkérdezetteknek csak 15 százaléka értett egyet a kijelentéssel, míg a nem zsidók 66 százaléka. A közvélemény megosztottságát mutatja az is, hogy a nem-zsidó megkérdezettek egy jelentős kisebbsége nem támogatja azt, hogy az iskolákban az eddiginél nagyobb szerepet kapjon a holokausztoktatás. Arra a kérdésre, hogy „Többet kellene-e tanítani az iskolákban a zsidó üldöztetésekről, hogy ilyen többé ne fordulhasson elő?”, a nem-zsidók több mint fele, 57 százaléka válaszolt igennel, de ugyanennek a csoportnak a 43 százaléka azellenkező véleményen volt. Ezeknek a válaszoknak az alapján azt gondolom, hogy az ilyesfajta oktatási programoknak nagy nehézségekkel kell megküzdniük.

KÖNYVESPOLC

Racionalitás és morális elkötelezettség

(Karády Viktor: *Zsidóság Európában a modern korban. Társadalomtörténeti vázlat. Új Mandátum, 2000. 503 oldal, 2200 Ft.*)

Karády Viktor neve egyre inkább kezd ismerőssé válni a zsidóság története iránt nem tudományos elkötelezettségből érdeklődők körében is. A Párizsban élő szociológus és társadalomtörténész természetesen már a rendszerváltás előtt is ismert volt a szűkebb szakma előtt, és egy bővebb interjú erejéig magyarországi sajtóorgánumban is találkozhattunk vele, de munkássága a szélesebb olvasókör számára csak a kilencvenes években vált elérhetővé.

Jelen kötet, címének megfelelően, nem egy ország vagy egy régió folyamatait vizsgálja, hanem az egész kontinensre kiterjedő panorámát nyújt. Megtudhatjuk, hogy bár a szerző francia kéziratának fordítására épülő szöveget tartunk a kezünkben, részben kiegészítése, részben átdolgozása útján önálló, kimondottan a kötet céljára készült változattal állunk szemben.

Mi is ez a cél? Az előszó tanúsága szerint „elsősorban ismeretterjesztő, másodsorban tudományos jellegű.” A felsőoktatási tankönyvek között bizony nemigen található más a témában, ezen a téren mindenképpen hiánypótló a munka. Az 1999-ben **Kovács András** szerkesztésében megjelent, kiváló *A modern antiszemitizmus* című kötet egyrészt címének megfelelően nem a zsidóság történetét tárgyalja, másrészt inkább különböző kutatási irányok bemutatását tekinti céljának, mint a téma leíró taglalását. Ami a kötet tudományos jellegét illeti, úgy tűnik, logikusan egészíti ki a szerző eddigi magyar nyelvű publikációit. A korábban egyes tanulmányokban közölt eredmények itt egy általános képben elhelyezve látha-



tók, a korábban egymástól függetlenül olvasható megállapítások egymással való viszonyukban ismerhetők meg.

A kötet tíz nagy fejezetre oszlik, amelyek részben kronologikus sorrendet követnek, részben tematikus egységeket jelentenek. A *Bevezetés* felvázolja a munka fogalmi és tartalmi kereteit. Rávilágít, miért is olyan egyedülálló a zsidóság szerepe az európai társadalomtörténetben, és foglalkozik azzal az elkerülhetetlen kérdéssel, milyen értelemben használja a zsidóság fogalmát a munka.

A második fejezet az előzményekkel foglalkozik, azaz az európai zsidóság történetével, egészen pontosan a jelenkori zsidó népesség kialakulásával, a 18. századig terjedően. Itt tehát elsősorban a modern kor előtti európai zsidóság demográfiájáról olvashatunk. Az egyes zsidó csoportok mozgásai régióként kerülnek bemutatásra, még hozzá olyan világosan nyomon követhető előadásban, amely lehetővé teszi az egész jelenség területi és időbeni át-

tekintését. A harmadik fejezetben, bár időben előre lépünk, az előző fejezettel való kapcsolat tematikus, ugyanis ez a rész a zsidóság modern kori népességi viszonyaira koncentrálna.

A következő, és nem véletlenül a legterjedelmesebb fejezet *A zsidók és a nemzetállamok (18-19. század)* címet viseli. Ez tárgyalja a felvilágosodás hozta eszmei-mentálisbeli változások, illetve a nacionalizmus megjelenése okozta új politikai szándékok és mozgalmak következményeit. Az ötödik rész témája a zsidóságnak a posztfeudális társadalom kiépülésében betöltött szerepével kapcsolatos. Két nagy egységre osztható, az első a kapitalizálódó gazdaságban elfoglalt pozíciókra, a másik az értelmiségi pályákon felmutatott teljesítményekre, illetve a zsidó „túliskolázás” jelenségére koncentrálna.

A következő fejezet a *Zsidó identitás és modernizáció, avagy az asszimiláció paradoxonai* beszédes címet viseli. Ebben a részben egy igen bonyolult folyamat különböző összetevőibe nyerünk betekintést, az asszimiláció különböző szintjei, az identitásváltás konfliktusai, a befogadó közeg ellentmondásai egyaránt területekre kerülnek.

A hetedik rész a tematika logikáját követve az asszimiláció válságával és az arra válaszként érkező zsidó nacionalizmus különböző megnyilvánulási formáival foglalkozik. Világos, hogy zsidóság-történetet nem lehet írni a modern antiszemitizmus taglalása nélkül, jelen kötetben is hangsúlyos a jelenség leírása. Karády megosztja az olvasóval azt a kínos érzést, ami a témáról író szerzőt elfogja: „rendkívül nehéz racionálisan átgondolni azt a rengeteg nyilvánvaló zagyvaságot, amely az antiszemitizmus szövegeit szövegezi.” Míg az antiszemitizmussal általánosságban foglalkozik, az utolsó előtti blokk a politikai antiszemitizmus megjelenési formáit mutatja be. A cím egyértelmű ok-okozati összefüggésbe kapcsolja a modernkori politikai antiszemitizmus korai megnyilvánulásait a legszélsőségesebb és leg súlyosabb eseményekkel: *A soá útján*.

A befejező rész a zsidóság második világháború utáni viszonyaival foglalkozik. Viszonylag erős a hangsúly általában a kelet-európai és Szovjetunió-beli történéseken. Részletes szó esik a soá túlélőinek sorsáról, az egykori németbarát, illetve a Vörös Hadsereg által megszállt országokban kialakuló konfliktusokról, a lengyelországi, magyaror-

szági és szlovákiai pogromokról, az elvándorlásról.

A kötetet függelék zárja. Először is néhány oldalas szakirodalmi válogatást találunk tematikus, illetve országonkénti bontásban, néhány szavas értékeléssel. A válogatásban szerepelnek az alapvető magyar nyelvű munkák, illetve a nagy nyugati nyelveken megjelent irodalom bizonyos jelentős darabjai. A névmutató és a tárgymutató egyaránt kiváló. A szóba kerülő személyeknél megkapjuk a születési és halálozási éveket, valamint utalásszerű jellemzőket. A tárgymutató kitűnően alkalmas arra, hogy a szövegben visszakeressünk témákat, problémákat. A kötet

szerkezete áttekinthető, tipográfiája igényes. Mindezen tulajdonságaihoz képest meglepő helyesírási hibák találhatók benne elvéve.

A mű egészét értékelve a recenzens úgy véli, komoly munkával gazdagodott a hazai felsőoktatási tankönyvpiac; a zsidósággal foglalkozók, a téma iránt érdeklődők kezébe értékes munka került. A szöveg olvasmányos, jól követhető. Aligha vitás, hogy bonyolult problémákat taglal könyv, amelyről különböző irányultságú szerzők könyvtári anyagot publikáltak. Ennek fényében két szempontból illeti dicséret a szerzőt. Egyrészt meglehetősen összetett jelenségek is kimondottan világ-

san, a maguk komplexitásában, mégis érthetően kerülnek bemutatásra. A recenzensnek annak ellenére sem volt az olvasás során az a kellemetlen érzése, hogy kínos leegyszerűsítéssel áll szemben, hogy egy összefoglaló mű óhatatlanul egyszerűsít, hiszen nem kimerítő feldolgozása témájának.

A szerző a könyv alcímében társadalomtörténeti vázlatként határozza meg munkáját, de talán már kiderült a korábbiakból, hogy egyszerű vázlatnál azért többről van szó. Az olvasó olyan szintézist tart a kezében, amely a maga ötszáz oldalas terjedelmével eleve testesebb benyomást kelt, és a benne foglalt információk nagy száma miatt sem vázlat jel-

Búcsú két filmestől



Schiffer Pál (1939–2001)

Pali, Te már biztos nem emlékeznél rá. Valamikor a 70-es évek elején történt. A Báthori utca 10. V. emeletén az 504. szobában ült **Károly Kati**, a *Műsorosztály* vezetője. Négyen voltunk ott, és vezetésével szerkesztettük a budapesti moziműsort. Sok mozi volt, és sok „kísérőfilm”, minden filmet megelőzött egy ilyen alkotás. Unalmas rab-szolgamelő volt, néha viszont érdekes embereket lehetett ott látni. Mozisokat, kultúrház-vezetőket. És nagy nagy ritkán filmrendezőket. Kevés olyan kollégád volt akit érdekelt filmje sorsa a mo-

zikban. De volt közülük valaki, egy mindig nagyon jólöltözött, művelt, széles intelligenciájú, pipázó európeér és ez Te voltál. Kati kemény asszony volt, sajátos meggyőződésekkel és nehezen befolyásolhatóan. Te mégis, mindig angyalit türelemmel, udvariasan és szívósan igyekezted védeni vélt és valós érdekeidet. A *Fekete vonat* és a *Cséplő Gyuri* bemutatása lehetett akkor. Az ajtó mellett nagy élvezettel figyeltem azt, ahogyan elérni próbáltad a film számára legelőnyösebb bemutatási és vetítési helyeket és időpontokat. Már akkor feltűnt, hogy kicsit kilógsz a sorból. Nagyon vártam, hogy végre bemutassák filmedet és megnézhessen. Komolyan mondom: ennyire film még soha nem lepett meg, pedig azóta már láttam több százat, ha nem ezret. Ami személyed és filmjeid között feszülő ellentét számomra nehezen volt feldolgozható. Mit keres ez a belvárosi úrifüű ebben a közegben? Hogy tud filmet készíteni arról, ami csillagfényévnire van tőle? Persze ez csak a főcím környéki kérdés volt! A film harmadik percétől világos volt, hogy Te pontosan tudod, miről beszélsz. Ez nem a lekezelő fővárosi értelmiségi sajnálkozó alkotása, hanem egy nagyon is empatikus és felkészült, rendkívüli szociális érzékenységről tanúskodó rendező dokumentarista filmje. Az akkori Magyarországon ez fon-

tos, és mai szemmel visszatekintve még annál is fontosabb állásfoglalás volt. Rámutatott egy olyan problémára, amit sajnos az elmúlt tíz évben sem tudtunk megoldani. A cigányság társadalmi és gazdasági helyzete nyomasztóan terhel napjainkat.

Aztán teltek az évek és Te szorgalmasan készítettél filmjeid a székesfehérvári Videoton megszűnéséről, a *Kovbojokról* és a *Földi paradicsomról*, a kitelepítésekről... Harcos lendületed mindig végig megmaradt. A rendszerváltás környékén sokszor találkoztunk különböző társadalmi és egyéb filmes eseményeken. A filmszakma demokratizálásában fontos szerepet vállaltál, ott voltál alapítványok és egyesületek szervezésénél. Mindig elegánsan, de nagyon harcosan és határozottan képviselted elveidet és azt a csapatot mely delegált. Ez néha talán felesleges harc volt. Sok, hiába elmondott mondat, a meg nem értett gondolatok, az igazság keresésének hiábavalósága. Ahogy filmjeidben hőseid, úgy filmesként a társadalomban nem mindig sikerült elérned, amit akartál. Utoljára egy alapítvány kuratóriumának összeállításánál ültünk együtt. Emlekszel, hiába harcoltunk – igazságtalanul – veszítettünk, és Te végig őrizvén úri modorod, csak magadat rágtad. Talán ezt nem kellett volna már.

Nyugodj békében!

legű. Bármennyire is társadalmi-történeti jelenségek magyarázata a fő célja a szerzőnek, a kötet lexikonszerűen használható az európai zsidósággal kapcsolatos alapvető tények megismerésére is. Karády úgy fogalmaz, a kötet „melléktermék”. Nos mint ilyen, kimondottan egyseges és átfogó. A demográfiai-társadalmi mozgások tárgyalása, a politikai-ideológiai jelenségek leírása közben, a zsidósággal kapcsolatos igen nagy mennyiségű előítélet és sztereotípiát jelentős része kerül szembesítésre a társadalomtörténeti tényekkel, és nyer közérthető, logikus magyarázatot.

Bibó immár több mint félévszázados tanulmánya óta nemigen született

olyan átfogó, társadalomtudományos eszközökkel dolgozó mű, amely az átlagolvasó számára értelmezhető magyarázatát nyújtaná annak a zavarba ejtő esemény- és jelenségsornak, amelyet „zsidókérdésnek” szokás hívni. A párhuzam megáll egyebek közt abból a szempontból, hogy Bibónál, mint annyi más írása esetében, a tanulmány célja elég világosan a morális útmutatás, és Karády könyvében is jelentősnek látszik a szándék, hogy eligazítsa a kérdésben esetleg nehezen tájékozódó olvasót, illetve megtegye azt, ami az ő személyre szabott felelőssége abban, hogy ami egyszer megtörtént, ne ismétlődhesen. A morális elkötelezett-

ség közvetve is tetten érhető az olvasás során, hiszen a szerző egyértelműen állást foglal olyan értékek mellett, mint a jogbiztonság, az identitás szabad kialakítása és megélése, illetve tágabban a lelkiismereti szabadság, de explicit módon is megjelenik, hiszen „ez a könyv a maga módján, az objektivista társadalomtörténet eszköztárával, igazságot igyekezett szolgáltatni.” A szöveg fentebb tárgyalt racionalitása, informativitása és logikus érvelése teszi, hogy kevésbé patetikus világunkban is meggyőzően hangzik a kötet utolsó mondatában foglalt felszólítás: „Örzők, vigyázatok a strázsán!”

Welker Árpád



Simó Sándor (1934–2001)

Azt mondja a szerkesztőség: írj néhány búcsúzó szót Simó Sándorról, csak könyörgünk, ne legyen túlfűtött személyes. De már hogy a csudába ne lenne az! Ismertem és ezt nem felejtettem el, tudtam, hogy ő az, aki a szakmai viták után nyugodtan felhívható, akivel lehet még beszélni, esetleg tanácsot vagy segítséget kérni. Azon kevesek egyike, aki nem fog újságokhoz futkosni, ha vélt vagy valós sérelem éri, hanem megbeszéli, megkérdezi, és ha lehetséges, inkább megoldja. De a szerkesztők szava az parancs.

Simó Sándor filmrendező 2001. szeptember 6-án elhunyt.

Eredetileg vegyész-mérnök. Pályája

elején dokumentumfilmesként tűnt fel, remek alkotása a *Színe és fonákja*.

Első filmjét, a *Szemüvegeseket* 1969-ben készítette. Valkó, a megalkuvásra képtelen építésmérnök története, aki ötvenévre akar tervezni és nem szeretné kortársai életét élni. Ám mert a 60-as évek Magyarországa olyan kor volt, mégis megalkuszik és elbukik.

1971: *Legszebb férfikor*. **Latinovits Zoltán** a válófélben lévő negyvenes férfi próbálja megoldani válságba került életét, de a pénz, a pénz, a pénz ezt lehetetlenné teszi. Így azt kérdezzük a film végén: ez volt a legszebb?

1977: *Apám néhány boldog éve*. Lírai emlék az apáról, a családról, a második világháborút követő néhány boldog évről, a bizakodás, a remény és csalódás (internálás) éveiről.

1982: *Matuska Szilveszter*. Az 1931-es biatorbágyi merényletéről, annak politikai indítékairól. 1987: *Isten veletek, barátaim*. 1938 szeptember: a nyugodt, még békés pesti bérház, különös lakóival; 1942 szeptember: már nyilasok és bárók, urak és szegények, házmesterek, és Stark a zsidó orvos. 1944 szeptember: nincs kegyelem ennek a „háznak és lakóinak” pusztulni kell. Ahol ez megtörténhetett, ott nem maradhat senki életben, mikor összedől a ház csak egy bolond. 1996: *Franciska vásárpajza*. Gál Franciska és

a zsidó ékszerész szerelme a II. világháború kezdetén és a felszabadulás első éveiben. **Újlaki Dénes** felejthetetlen főszereplésével, furcsa történetet mesél el Simó, egy egyszerű cseléd-lányról, aki, megértve az idők szavát, a felszabadulás után rendőrné és munkatábori felügyelőnek áll, és a zsidó ékszerészről, aki a „fényes szelek” ellenére marad, aki volt, aranygyűrűt fuszító, biciklit kölcsönző, az új kort semmibe vevő, végül egyedül, Kanadába disszidáló becsületes kisember.

Ennyi a filmográfia, és néhány filmszerep (*Redl ezredes*, *Hanussen*). Meg a legfontosabb több tucat magyar film, amely nélküle nem készülhetett volna el. 1988 óta folyamatosan segítette a fiatal pályakezdőket első/második filmjük elkészítéséhez. Ebben és a tanításban fáradhatatlan volt.

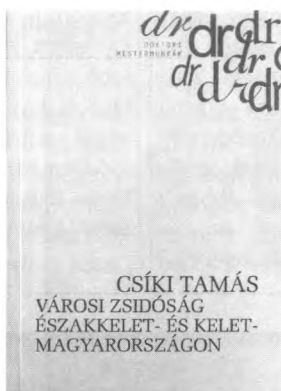
Sok ez vagy kevés? Leírva talán kevés, de életműnek épp elég. A magyar filmszakma, a fiatalok biztos sokáig érezni fogják hiányát. Tudom, megint nagyon személyes leszek, de Simó Sándor pótolhatatlan. Helyébe nem lép senki, önzetlenségét, türelmét és szakmai tudását senki sem áldozná fel az őt követő fiatal filmes nemzedékért, úgy, mint ő tette.

Nyugodjon békében!

Feldmájer Sándor

Fókuszban a vidéki zsidó múlt

(Csíki Tamás: *Városi zsidóság Északkelet- és Kelet-Magyarországon. A miskolci, a kassai, a nagyvárad, a szatmárnémeti és a sátorlajújhelyi zsidóság gazdaság- és társadalomtörténetének összehasonlító vizsgálata, 1848-1944. Doktor munkák sorozat. Osiris kiadó, Budapest, 1999. 434 oldal*)



Az utóbbi években, a hazai történetírásban is előtérbe kerültek olyan újfajta megközelítési módok, melyek a már ismert társadalmi gazdasági jelenségeket, folyamatokat nem globálisan, hanem egy adott kisebb egység (földrajzi, történelmi, társadalmi) részeként vizsgálva jelenítik meg. A mikrotörténelem vagy a történeti antropológia tematikájával, módszereivel esetenként teljesen új megvilágításba kerülhet egy adott téma, és olyan részletekre világíthatunk rá, amelyeket a „hagyományos” kutatási módszerekkel elkerülnénk.

Csíki Tamás munkája is beleilleszthető ebben az irányvonalba. Célja az volt, hogy a zsidóság gazdasági szerepének összehasonlító vizsgálatával a nagy gazdasági-társadalmi folyamatok mögött a helyi sajátosságokat tárja fel, s ennek segítségével finomítsa, árnyaltabbá tegye a sokszor közhelyszerűnek ható általános összefüggéseket. Módszerül a kvantitativ-statisztikai elemzést, a regionális összehasonlítást választotta, amely mint látni fogjuk előnyét és hátrányát is jelenti a kötetnek. A szerző két régió öt városát veszi alapul: Miskolc, Kassa, Szatmárnémeti, Nagyvárad és Sátorlajújhely. A választás szempontjai a következők voltak: a fővároson kívül a legnagyobb arányszámú zsidó lakossággal rendelkeztek, viszonylag egybefüggő területet alkottak, s a zsidó lakosság között jelentős különbségeket fedezhettünk fel, amely szoros összefüggést mutat a városok eltérő gazdasági potenciáljával és fejlődésével. A dolgozat két nagy részre bontható. Az I/A és az I/B fe-

jezetekben a szerző által felkutatott adatokról készített statisztikák feldolgozása található, melyben az említett települések zsidó lakosságának demográfiai viszonyait illetve foglalkozási szerkezetét mutatja be.

A II-VI. fejezetben az egyes városok szerint haladva tekinti végig a betelepítés és a gazdasági térfoglalás sajátosságait,

majd a dualizmus és a két világháború közötti időszak zsidó nagy-, közép- és kispolgárságának a helyi gazdasági struktúrában betöltött szerepét.

A mellékletben kiegészítő statisztikai táblázatokat találunk, többségükben demográfiai adatokkal (a népesség felekezeti megoszlása, természetes szaporodás, házasságkötések száma, a népesség vallása különféle kategóriák szerint, nyelvtudás stb.), kisebb részben gazdasági információkkal (iparosok, tisztviselők száma, a kereskedelemben alkalmazottak száma).

Módszeréből fakadóan nem igazán olvasóbarát Csíki Tamás munkája, s ezt minden újdonsága mellett el lehet mondani.

A véleményem szerint statisztikai adatokra épülő első fejezet kisebbfajta vízválasztót jelenthet az olvasónak. Aki az olvasmányos történeti munkához szokott, annak talán csalódást okozhat a mű. Állandó figyelmet követel az, hogy ne „fárasszanak el” a folyamatosan érkező számadatok és a közöttük lévő magyarázó szövegrészek.

Az első fejezetben a demográfiai és foglalkozási szerkezetet bemutató táblázatok adják a szöveg vezérfonalát, míg a többi fejezetben városok szerint haladva mutatja be a gazdasági-társadalmi összefüggéseket. Miskolcot mutatja be a legrészletesebben, míg a többi város esetében a fontosabb különbségeket és a jellemző példákat emeli ki. A bevezetőben ezzel kapcsolatban azt jegyzi meg a szerző, hogy ezáltal szeretné az ismétléseket elkerülni.

Ha ismétlések nem is hangzanak el, azonban az azonos kérdésfelvetések, sablonkeretek, amelyek az egyes városok gazdasági-társadalmi adatainak feldolgozását segítik elő, felsorolásszerűvé, nehézkessé teszik a mű olvasását. Elkerülhetetlen ugyanakkor egy egységes vizsgálati módszer alkalmazása ahhoz, hogy egymással is összehasonlítható eredményeket kapjon a szerző. Ugyancsak zavaró hatásúak a feleslegesnek tűnő szóismétlések, néhol barokkos körmondatok, logikátlanok tűnő zárójelk.

Mindennek ellenére a második fejezettől olvasmányosabbá válik a könyv, ahol az ipari (gabonaiipar, textilipar, bányaipar, élelmiszeripar), kereskedelmi (iparcikk kereskedelem, fűszer- és gyarmatárú kereskedelem, a kis- és középpolgárság esetében a bődíszművesek, rőfösök, vasáru-kereskedők, stb.) és banki szektort és az ezekhez kapcsolódó szakmákat vizsgálja.

Többszörös összehasonlítást alkalmazva mind a városokat, mind a két korszakot és jellemzőiket veti össze egymással.

Ennek segítségével pontos képet kaphatunk arról, hogy a vizsgált régiókban és a kiemelt városokban milyen tényezők befolyásolták közvetve, vagy közvetlenül a zsidóság gazdasági szerepvállalását, a zsidó tőkefelhalmozást és aktivitást. A városok eltérő gazdasági potenciáljainak (természeti környezet, társadalmi-gazdasági fejlettség foka) bemutatásával képet kaphatunk az izraelita tőke ágazati megoszlásáról, a vállalkozási formákról.

A gazdasági összefüggések megismerésén túl az V-VI. fejezetben életre kelnek a városok akkori polgárai, a kereskedők, bankárok, iparosok. A szerző név szerint az egyéni karrierutak felvázolásával tárja eléink az egyes ágazatok ismert és kevésbé ismert szereplőit és vállalkozásuk sorsát.

Csíki Tamás doktori disszertációjával, az említett formai hibák ellenére, egy új módszerrel új eredményeket létrehozó történész generációhoz tartozik. Ezen az úton továbbhaladva, még több város és konkrét példák leírásával először a regionális gazdasági- és társadalomtörténeti kutatások kaphatnak lendületet, majd az árnyaltabb, egységes szemléti ismeretek segítségével a helytörténeti kutatások szervesen kapcsolódhatnak az átfogó, országos vizsgálatokhoz, akár meg is újítva azokat.

Munkácsi Krisztina